

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMOS VALSTYBĖS ATSTATYMO VEIKSMŲ 1990 M. KOVO MĖN. 1–11 D. KRONIKA

Česlovas Vytautas Stankevičius
Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras

Pateikta 2022 m. vasario 28 d., parengta spaudai 2022 m. birželio 8 d.
DOI: 10.13165/JUR-22-29-1-01

Ižanga

Iki 1989 m. pabaigos okupuotoje Lietuvoje veikusi Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba nebuvo laisvuose demokratiškuose rinkimuose renkamas parlamentas. Tai buvo pseudoparlamentinė struktūra, kurios sudarymą ir veikimą tiesiogiai ir visiškai kontroliavo Sovietų Sąjungos komunistų partijos valdžios teritorinis padalinys Lietuvoje. Sovietų Sąjungos okupacijos laikotarpiu vykdavę LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų „rinkimai“ buvo farsas, skirtas tikrajam deputatų korpuso sudarymo būdui maskuoti, o LTSR Aukščiausiajai Tarybai – neva „suverenios Sovietų Sąjungos respublikos“ tariamam legitimumo įvaizdžiui sukurti.

Tik 1990 metais pirmą kartą buvo leista surengti laisvus LTSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimus, kuriuose Sąjūdžio remiami kandidatai buvo pagrindiniai valdančiosios komunistų partijos remiamų kandidatų politiniai konkurentai. Sąjūdžio dalyvavimas tokiuose LTSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimuose atitiko jo politinės programos nuostatą – *panaikinti 1940 m. SSRS įvykdytą Lietuvos Respublikos aneksiją parlamentiniu būdu*.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis 1989 m. vasario 16 d. priimtoje deklaracijoje jau buvo deklaravęs galutinį tikslą – atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. 1990 m. vasario 3 d. Vilniuje Sporto rūmuose Sąjūdis surengė konferenciją „Lietuvos kelias“ ir joje priėmė programą, skirtą LTSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimams. Sąjūdis savo deklaruotą konstitucinį tikslą – atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę rinkimuose gavęs tautos mandatą – įsipareigojo realizuoti, neatidėliotinai paskelbdamas Lietuvos valstybės atkūrimo aktą:

„Sąjūdžio remiami kandidatai, dalyvaujantys 1990 m. vasario 24-osios dienos rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą, gavę Lietuvos visuomenės mandatą įgyvendinti šią programą, sieks atkurti nepriklausomą, demokratiškai tvarkomą Lietuvos valstybę. Sąjūdis numato, jog artimiausiu metu būtina parlamentiniu būdu konstituciniu keliu panaikinti Lietuvos aneksiją ir paskelbti Lietuvos valstybės atkūrimo aktą.“¹

SSRS komunistų partijos padalinys Lietuvoje, 1989 m. gruodžio 20 d. paskelbęs apie savo atsiskyrimą nuo SSRS komunistų partijos kaip savarankiška Lietuvos komunistų partija, savo

¹ „Sąjūdžio rinkiminė programa“, *Atgimimas*, 1990.02.02-09, Nr. 5.

rinkiminėje platformoje deklaravo Sąjūdžio išsipareigojimą iš esmės alternatyvų „žingsnis po žingsnio“ politinį kelią, tenkinantį M. Gorbačiovo deklaruojamus Sovietų Sąjungos pertvarkos planus didinti SSRS respublikų savarankiškumą – siekti „lietuvių tautos apsisprendimo teisės realizavimo“ ir nepriklausomos Lietuvos valstybės „atkūrimo tam tikrais etapais“, „derybų keliu, sutarčių pagrindu“ siekiant lygiateisio bendradarbiavimo su SSRS „Centru“ ir respublikomis².

Savo pagrindinio tikslo – atkurti okupuotos Lietuvos valstybės nepriklausomybę – Lietuvos Sąjūdis nutarė siekti pasinaudodamas pakeista LTSR konstitucija ir rinkimų į LTSR Aukščiausiąją Tarybą įstatymu, taip pat panaudodamas tuo metu veikiančias sovietines valdžios struktūras ir jų veiklos reglamentavimą. Todėl 1990 m. vasario 24 d. formalus rinktos LTSR Aukščiausiosios Tarybos pavadinimas buvo toks pat kaip ir ankstesnių sovietinių Aukščiausiųjų Tarybų. Tačiau ji savo esme nuo jų visiškai skyrėsi, nes pirmą kartą po 1940 m. įvykdytos Lietuvos sovietinės okupacijos ji buvo renkama laisvų ir demokratiškų rinkimų būdu.

1990 m. vasario 24 d. rinkimų į LTSR AT pirmajame ture iš 90 jau išrinktų deputatų buvo išrinkti 72 deputatai, išsipareigoję su Lietuvos Sąjūdžiu atstatyti Lietuvos valstybės nepriklausomybę. Antai, visose šešiolikoje Kauno miesto rinkiminių apygardų sąjūdininkai laimėjo rinkimus pirmajame ture. Provincijos apygardose rinkimus laimėjo septyni kandidatavę Sąjūdžio Kauno tarybos nariai³. Pirmajame rinkimų ture buvo išrinkti tik 14 deputatų, kurie rinkimuose dalyvavo su alternatyvia politine LKP platforma „suvereniteto žingsnis po žingsnio“. Visose apygardose, kuriose pirmajame ture deputatai nebuvo išrinkti, antrasis balsavimo turas buvo numatytas kovo 10 d.

Jau po pirmojo rinkimų turo tapo aišku, kad naujai išrinktoje 141 vietų Aukščiausioje Taryboje Sąjūdis turės absoliučią deputatų daugumą ir rinkėjų patvirtintą mandatą nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo aktams priimti. Pirmajame ture su Sąjūdžio platforma išrinkti deputatai jau vasario 28 d. susirinko į pirmąjį pasitarimą dėl išrinktos Aukščiausiosios Tarybos pirmosios sesijos parengimo.

Kadangi kovo 12 d. SSRS liaudies deputatų suvažiavimas turėjo išrinkti M. Gorbačiovą SSRS prezidentu, ketino suteikti jam teises bet kurioje TSRS respublikoje paskelbti ypatingą padėtį, planavo priimti neįmanomą „išstojimo iš SSRS mechanizmą“, Sąjūdžio Tarybos pirmininkas V. Landsbergis nuogaštavo, kad vienvaldiškus prezidento įgaliojimus įgijęs M. Gorbačiovas pasinaudos jais siekdamas užkardyti Lietuvos nepriklausomybės atstatymą ir išlaikyti SSRS imperijos integralumą⁴.

Su Lietuvos Sąjūdžio programa jau išrinkta deputatų dauguma sutarė, kad iki kovo 12 d. reikia turėti veikiančią naująją Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą. Jie nutarė kreiptis į buvusios LTSR AT Prezidiumą (kurio Pirmininkas tebebuvo LKP vadovas A. M. Brazauskas) ir rinkiminę komisiją, siūlydami paankstinti pakartotinį balsavimą ir, atsižvelgiant į apygardų pasirengimą, jį vykdyti kovo 4, 7, 8 ir 10 dienomis, o išrinktą Aukščiausiąją Tarybą sušaukti kovo 10 d. Jie taip pat pasiūlė buvusios LTSR AT Prezidiumui nelaukti išrinktos naujos Aukščiausiosios Tarybos darbo pradžios ir sustabdyti Lietuvos teritorijoje „sovietinius“ teisės aktus, numatančius atsakomybę už

² „Mūsų tikslai ir darbai. Lietuvos Komunistų partijos Centro komiteto žodis rinkėjams“, *Tiesa*, 1990 01 24, Nr.19.

³ A. Butkevičius, B. Gajauskas, A. Karoblis, E. Klumbys, N. Medvedevas, L. Milčius ir K. Uoka.

⁴ Vytautas Landsbergis, *Lūžis prie Baltijos* (Vilnius: Vaga, 2019), 154–155.

karinės prievolės Tarybų Sąjungai nevykdymą⁵.

Lietuvos Sąjūdžio remti deputatai, įvertinę jiems rinkėjų suteiktą atsakomybę už tautos laukiamą Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą pirmojoje naujosios Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, nutarė būtinų valstybei atkurti teisės aktų projektų parengimui sudaryti keturias Sąjūdžio deputatų grupes arba komisijas ir pritarė jų vadovų kandidatūroms: 1) valstybės atkūrimo projektų rengimo (vadovas V. Landsbergis); 2) Aukščiausiosios Tarybos veiklos reglamento ir struktūros pakeitimų (vadovas A. Abišala); 3) vykdomosios valdžios formavimo ir veiklos principų (vadovas G. Vagnorius); 4) teisėsaugos ir krašto apsaugos (vadovas Z. Vaišvila)⁶. Asmeninę Sąjūdžio remtų kandidatų komisijų sudėtį buvo patikėta suformuoti jų vadovams.

Šios kronikos teksto rengėjas siekė nuosekliai rekonstruoti nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo 1990 m. kovo 1–11 d. dienomis pamatinių teisės aktų paketo parengimo ir priėmimo raidą pagal išlikusius teisės aktų tarpinius projektus ir jų rengėjų ano meto užrašus.

Kronikoje pateikta Kovo 11-osios Akto ir kitų tą dieną priimtų dokumentų projektų rengimo chronologija turėtų padėti atskleisti iki šiol visiškai netyrinėtus ar labai mažai tyrinėtus jų rengimo aspektus, taip pat turėtų padėti patikslinti įvairiose publikacijose pasitaikančius netikslumus. Kronikos rengėjas tikisi, kad ji galės būti naudinga istorikams, politologams, tarptautinės teisės specialistams, aukštųjų mokyklų dėstytojams ir studentams, taip pat visiems, kurie domisi Lietuvos nepriklausomybės 1990 m. kovo 11 d. atkūrimo istorija.

KOVO 1 d., ketvirtadienis

Tuo metu dar tebeveikusiai kadenciją baigusios LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorius Liudvikas Sabutis⁷ kaip Sąjūdžio remtas kandidatas jau pirmajame rinkimų ture buvo išrinktas naujos sudėties LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Kovo 1 d. vakare jis sukviėtė LTSR AT Prezidiumo skyrių vedėjų ir pavaduotojų pasitarimą dėl išrinktos naujos Aukščiausiosios Tarybos pirmosios sesijos darbo organizavimo. Pasitarimo dalyvius jis informavo apie išrinktos Sąjūdžio daugumos sudaromas keturias deputatų grupes arba komisijas Aukščiausiosios Tarybos pirmosios sesijos teisės aktų projektams parengti ir apie paskirtus jų vadovus. L. Sabutis pavedė Prezidiumo skyriams pagal savo funkcijas sudaryti deputatų veiklai būtinas sąlygas ir teikti pasirengimui Aukščiausiosios Tarybos sesijai reikiamą organizacinę ir techninę pagalbą⁸.

KOVO 2 d., penktadienis

V. Landsbergis kovo 2 d. pakviėtė į pirmąjį valstybės atkūrimo aktų projektų rengimo grupės posėdį nuo Sąjūdžio išrinktus LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus R. Ozolą, Č. V. Stankevičių, V. Katkų, V. P. Andriukaitį, K. Lapinską, L. Sabutį ir teisininką (ne deputatą) – LTSR AT

⁵ Virgilijus Čepaitis, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą* (Vilnius: Tvermė, 2007), 413–415.

⁶ Grupės pavadinimas nebuvo formalizuotas, įvairių straipsnių autoriai ją yra vadinę skirtingai: pagrindine arba centre valstybės atkūrimo projektų grupe (V. Landsbergis, R. Ozolas, V. Sinkevičius) arba komisija (Č. Laurinavičius ir V. Sirutavičius). Šioje kronikoje ji toliau sąlygiškai vadintina Valstybės atkūrimo projektų komisija, trumpiau – Komisija.

⁷ L. Sabutis į ankstesnę LTSR Aukščiausiąją tarybą buvo išrinktas 1988 m. birželio 19 d., 1989 m. gegužės 18 d. jis buvo išrinktas LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretoriumi. 1990 m. vasario 24 d. rinkimuose – Aukščiausiosios Tarybos deputatu, jo kandidatūrą rėmė Lietuvos Sąjūdis.

⁸ V. Sinkevičiaus 1990 03 01 užrašai, asmeninis archyvas, 44.

Prezidiumo juridinio skyriaus vedėjo pavaduotoją V. Sinkevičių.

Reikia pažymėti, kad Sąjūdžio rinkiminės programos II skyriuje „Veiklos planas“ buvo suformuluotos principinės okupacijos ir aneksijos panaikinimo nuostatos bei numatytas uždavinys – „artimiausiu metu būtina parlamentiniu konstituciniu keliu panaikinti Lietuvos aneksiją ir paskelbti *Lietuvos valstybės atkūrimo aktą*“. Programos teisinio aneksijos panaikinimo veiksmų sąrašė buvo išvardyta vienuolika LTSR konstitucijos straipsnių, kuriuos išrinkta LTSR Aukščiausioji Taryba turėtų pakeisti arba panaikinti⁹.

Iki 1989 metų pabaigos pagrindine visuomenės politine jėga tapusio Sąjūdžio centralizuotos Sovietų Sąjungos valdžios galių mažinimo okupuotoje Lietuvoje politika, privertusi LTSR Aukščiausiąją Tarybą „žingsnis po žingsnio“ keisti surogatinę LTSR konstituciją, joje maksimaliai įtvirtinant tariamą Lietuvos TSR suverenitetą (savarankiškumą), atvedė Lietuvą iki kovo 11-osios istorinio virsmo, kai Lietuvos TSR egzistencija turėjo baigtis ir buvo atstatyta nepriklausoma Lietuvos Respublika.

Su Sąjūdžio programa laimėjusiems rinkimus deputatams, gavusiems tautos mandatą atkurti tęstinę Lietuvos Respubliką, reikėjo ją atstatyti ant rekonstruojamų 1918–1938 m. nepriklausomos valstybės konstitucinių pamatų. Tam reikėjo sukonstruoti naują teisinį valstybės atkūrimo mechanizmą, pagal kurį tautos suvereninę galią vykdanči Lietuvos Aukščiausioji Taryba atsiribotų nuo visų teisinio pobūdžio sąsajų su Lietuvai buvusia primesta surogate Lietuvos TSR, jos Aukščiausiąją Tarybą ir pseudo konstitucija, bet priimamais pamatiniais nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktais pradėtų nepriklausomą jos demokratinio konstitucionalizmo raidą.

V. Sinkevičius yra užfiksavęs, kad kovo 2 d. deputatų posėdyje vyko pirmoji diskusija „dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo mechanizmo“ – teisės aktų principinių nuostatų ir jų priėmimo sekos: valstybės tęstinumo; 1938 m. Konstitucijos panaudojimo; Aukščiausiosios Tarybos pavadinimo Seimu; galimų teisės aktų variantų; sienų klausimo ir kt. Sutarta kitą Komisijos posėdį surengti kovo 4 d. (sekmadienį) 14:00 ir toliau diskutuoti dėl valstybės atkūrimo schemos ir pagrindinių dokumentų principinių nuostatų¹⁰.

KOVO 3 d., šeštadienis

Pirmajame ture išrinkti ne vilniečiai deputatai šeštadienį grįžo savaitgaliui į savo apygardas ir namus. Į Kauną grįžę Valstybės atkūrimo dokumentų projektų rengimo komisijos nariais tapę Č. V. Stankevičius ir V. Katkus, rengdamiesi kitam Komisijos posėdžiui, šeštadienį peržiūrėjo Sąjūdžio dokumentuose suformuluotas tariamo LTSR suvereniteto realizavimo nuostatas ir valstybės atkūrimui reikalingus Aukščiausiosios Tarybos sprendimus bei veiksmus, juos specifikavo juodraštyje, kurį pavadino eskizu¹¹.

Nors eskizinio sąrašo (toliau – ir Eskizo) elementai buvo santykinai suskirstyti į tris „etapus“, tačiau juose nebuvo nustatyta aiški ir nuosekli Lietuvos valstybės atkūrimo sprendimų seka („atkūrimo mechanizmas“), nes Eskizo rengėjams šeštadienį neužteko laiko surikiuoti užrašytas nuostatas ir Aukščiausiosios Tarybos sprendimus. Todėl šis Eskizas tebuvo Sąjūdžio dokumentuose numatytų ikirinkiminio periodo politikos veiksmų specifikacija, arba nuostatų

⁹ „Sąjūdžio rinkiminė programa“, *Atgimimas*, 1990 02 02-09, Nr. 5.

¹⁰ V. Sinkevičiaus 1990 03 02 užrašai, asmeninis archyvas, 45.

¹¹ Nepriklausomybės Akto signataro Č. V. Stankevičiaus archyvas Seimo kanceliarijos archyve, 4 byla, 15–18.

atmintinė diskusijai, bet dar ne valstybės atkūrimo mechanizmo metmenys.

Pvz., Eskizo I etapo 1–7 punktuose išvardyti būtini išrinktos LTSR Aukščiausiosios Tarybos organizaciniai sprendimai. Po jų atkeliamos 13 p. ir 9 p. užrašytos nuostatos: „13. Deklaruoti, kad 1990 m vasario 24 d. išrinkti deputatai yra rinkimų teisę turinčių gyventojų vieninteliai teisėti atstovai, gavę aiškų mandatą ir prievolę artimiausiu metu atstatyti Lietuvos valstybę. Jie tik naudojami dabartinėmis svetimos jėgos valdžios struktūromis; 9. Paskelbti, kad Lietuvos teritorija tebėra TSRS aneksuota, joje tebėra neteisėtai dislokuota TSRS kariuomenė.“ Jos iš esmės atitiko Sąjūdžio rinkiminės programos skyrių „II. Veiklos planas“.

Toliau įrašytos trys Sąjūdžio programinės nuostatos, skirtos neatidėliotinam Lietuvos jaunuolių prievartinės karinės tarnybos okupacinėje kariuomenėje ir atsakomybės už jos vengimą panaikinimui: „10. Panaikinti LTSR konstitucijos 29, 60 ir 61 straipsnius dėl karinės tarnybos; 11. Patvirtinti, kad Lietuvos teritorijoje galioja 1949 m. Ženevos konvencija ir panaikinti bet kokią atsakomybę už karinės prievolės nevykdymą; 12. Priimti kreipimąsi į TSRS Vyriausybę ir Tarptautinį Raudonąjį Kryžių dėl kareivių sugrąžinimo.“

I etapo 14 ir 15 punktuose numatyta: priimti Aukščiausiosios Tarybos nutarimą dėl Lietuvos Respublikos derybų su TSRS objekto ir principinių nuostatų; išrinkti (personaliai) delegaciją deryboms su TSRS dėl TSRS ir Lietuvos Respublikos santykių pagal 1920 m. ir 1939 m. atstatymo sutartis remiantis tarptautinės teisės principais; apibrėžti delegacijos įgaliojimus. 17 punkte numatyta sudaryti veikimo strategiją ir taktiką ekonominės blokados sąlygomis.

II etape buvo išvardyti veiksmai dėl Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės struktūros ir reglamento bei Vyriausybės formavimo.

Eskizo III etapo skyrelyje pirmajame punkte užrašytos Deklaracijos (akto) nuostatos, pagal kurias teisėtai išrinkti balsavimo teisę turinčių Lietuvos gyventojų atstovai, reikšdami [tautos] suvereninę galią, skelbia kad:

„– (a) 1940 m. Seimo rinkimai buvo neteisėti;

(b) 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos valstybės atstatymo aktas niekada nebuvo panaikintas; jis turi pilną galią ir yra aukščiausiasis Lietuvos valstybės konstitucinis įstatymas;

(c) šiuo aktu visiškai atstatomas 1940 m. kitos valstybės prievarta sustabdytas Lietuvos valstybės suvereninių galių vykdymas ir jos veikimas;

(d) Lietuvos teritorija yra vieninga [vientisa] ir nedaloma;

(e) sudarome Lietuvos valstybės Seimą kaip vienintelį tautos suverenumo vykdytoją;

(f) 1938 m. Lietuvos Konstitucijos kaip aukščiausiojo valstybės įstatymo veikimas atstatomas visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus laikinai sustabdomą 80-ojo straipsnio veikimą.“

Toliau šiame skyriuje išvardyti tokie atkurto Seimo sprendimai:

„2. Padaryti 1938 m. Lietuvos valstybės Konstitucijos pakeitimus.

3. Priimti nutarimą dėl pasienio apsaugos organizavimo.

4. Priimti aktą dėl Lietuvos diplomatinė tarnybų pripažinimo.

5. Priimti kreipimąsi į tautines mažumas (analogišką K. Griniaus 1921 m. XII 17 d. deklaracijos tekstui – paskelbtam „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“, 493 p.).

6. Seimo Pirmininko ir pavaduotojų rinkimai. 7. Vyriausybės formavimas. 8. Priimti kreipimąsi į pasaulio valstybes. 9. Teismų formavimas.

10. Nutarimas dėl įstatymų galiojimo.“

Pabrėžtina, kad Eskizo nuostatų sąrašas iš dalies atspindėtos ir Pasaulio lietuvių bendruo-

menės atstovo iš JAV Algimanto Gurecko 1990 m. vasario 5 d. Sąjūdžio Kauno tarybos nariams pasiūlytos „Lietuvos nepriklausomybės atstatymo schemos“¹² nuostatos, kurios iš esmės yra analogiškos, pvz.: Eskizo I–9 ir A. Gurecko 1–1; Eskizo III–(b) ir A. Gurecko 1–2; Eskizo III–(e) ir A. Gurecko 1–3; Eskizo III–(2) ir A. Gurecko 4. Tačiau į pagrindinius A. Gurecko parengto plano siūlymus, kad Seimas renka Prezidentą, kad skelbiamas referendumas „*Ar Lietuva turi pasilikti pilnai suvereni ir nepriklausoma valstybė pagal Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimą*“ ir kt., Eskizo rengėjai neatsižvelgė.

KOVO 4 d., sekmadienis

V. Sinkevičius, dalyvavęs kovo 4 d. 14 val. įvykusiame Valstybės atkūrimo aktų rengimo komisijos posėdyje, savo užrašuose yra užfiksavęs, kad posėdyje dalyvavo V. Landsbergis, K. Motieka, K. Lapinskas V. P. Andriukaitis, V. Katkus ir Č. V. Stankevičius¹³. V. Sinkevičius užrašuose apie posėdį pažymėjo, kad jame buvo tariamasi dėl 1938 m. Konstitucijos galiojimo ir Respublikos tęstinumo; kad K. Motieka siūlė nuostatų variantą, jog „atstatomas 1938 m. Konstitucijos veikimas“ ir „SSRS įstatymai veikia tiek, kiek jie neprieštaruoja Lietuvos įstatymams“.

Užrašuose pažymėti šie momentai: „Valstybės tęstinumas: 1) nuo 1918 m.; 2) nuo 1940 m. (aneksijos neteisėtumo); 3) buvusios Aukščiausiosios Tarybos nutarimai – dėl jos pačios [teisėtumo?] paneigimo.“; „– Vieni [ligtolinės LTSR AT?] aktai išreiškė tautos valią, kiti – ne, taigi [tautos?] apsisprendimas jau įvyko.“; „– Reikšti tautos apsisprendimą kaip funkciją.“; „– Sujungti du dalykus: turime mandata, tautos apsisprendimą ir reikalaujame pašalinti aneksiją.“¹⁴

Apie sekmadienį įvykusį pasitarimą R. Ozolo dienoraštyje yra toks pirmadienio 7.35 val. įrašas: „[Vakar] Popiet, 14 val. buvo naujosios nepriklausomybės [atkūrimo] sampratai ir mechanizmui kurti posėdis. Diskutavom pačius pagrindus. Kaip padaryti, beveik niekam neaišku, neginčijama tik tai, kad skelbti reikia nedelsiant. Visi sutinka, kad Gorbačiovo prezidentavimas gali tapti operatyviniu slopinimo mechanizmu, užtat juridiškai apsisaugoti nuo pavojų būtina iškart, o bėdas įveikinti paskui. *Svarbiausias klausimas buvo, kokius veiksmus reikia atlikti iki nepriklausomybės skelbimo.* Kauniečiai pasiūlė scenarijų pagal A. Gurecko iš JAV parengtą planą¹⁵, ir mes sutikom, kad jie jį sukongretintų. Buvo aišku, kad į mus ten [Vakaruose] žiūrima iš šalies ir iš viršaus, paisoma tik mūsų Akto pripažinimo akivaizdumo prielaidų – kad būtų galima pasakyti: įvyko. Tai gerai. Bet visiškai neišryškintos liko mūsų pačių, to Akto skelbėjų statusas. Sutarėm susirinkti detalizuoti tai sekmadienį.“¹⁶

KOVO 5 d., pirmadienis

Kovo 5 d. valstybės atkūrimo projektų rengimo komisijos vadovas V. Landsbergis savo užrašų knygelėje eskizavo pradinius dokumentų projektus – jų seką ir nuostatas, kurių faksimiles vėliau yra paskelbęs savo knygoje „Laisvės byla“ rubrikoje „Rengtų dokumentų projektai (faksimilės)“¹⁷. Rankraščių faksimilėse numatyta tokia dokumentų seka: 1) Aukščiausiosios Ta-

¹² Nepriklausomybės Akto signataro Č. V. Stankevičiaus archyvas Seimo kanceliarijos archyve, 4 byla, , 9–11.

¹³ Nepažymėta, kad posėdyje dalyvavo ir R. Ozolas, kurio užrašai apie tą posėdį čia cituojami.

¹⁴ V. Sinkevičiaus kovo 4 d. užrašai, asmeninis archyvas.

¹⁵ Čia R. Ozolas mini Č. V. Stankevičiaus ir V. Katkaus valstybės atkūrimo veiksmų ir nuostatų eskizą.

¹⁶ Romualdas Ozolas, *Aušros raudoniai. 1990–1992 m. dienoraščių puslapiai*, 35.

¹⁷ Vytautas Landsbergis, *Laisvės byla*, 7–15.

rybos pareiškimas „apie save“; 2) Deklaracija apie Lietuvos Valstybės tęstinumą; 3) Deklaracija apie Valstybės Konstituciją (1938 m.)¹⁸; 4) Įstatymas dėl teisinių valstybės pagrindų (Laikinojo Pagrindinio Įstatymo)¹⁹; nutarimas dėl Lietuvos deputatų statuso TSRS liaudies deputatų suvažiavime ir jų delegacijos įgaliojimų atstovaujant Lietuvos Respublikai derybose su TSRS²⁰.

Iš paskelbto kovo 5 d. V. Landsbergio susirašinėjimo telefaksu su tuo metu Vašingtone rezidavusiu Lietuvos Respublikos diplomatinio atstovu Stasiu Lozoraičiu (laiškuose vadinamu *pusbroliu Motiejumi*) žinoma, kad V. Landsbergis apie eskizuojamų pagrindinių valstybės atkūrimo dokumentų seką ir nuostatas informuodavo ambasadorių, teiraudavosi jo nuomonės apie rengiamų projektų formuluotes.

Kovo 5 d. 14 val. 30 min. S. Lozoraičiui išsiųstu fakso laišku V. Landsbergis rašė: „Viename dokumente gali būti tokia formulė: *Lietuvai primestų svetimos valstybės tvarkymo struktūrų panaudojimas nereikia, jog pripažįstamas jas primetusios valstybės suverenitetas Lietuvai arba tos valstybės įvykdytos aneksijos teisėtumas. Jūsų nuomonė?*“²¹.

Tos pačios dienos 17 val. 8 min. fakso laišku S. Lozoraitis atsakė: „*Numatyta formuluotė man atrodo gera. Ji pavirtina aiškius dalykus, tačiau yra naudinga*“²². Tame pačiame laiške S. Lozoraitis patarė, kad Deklaracijos apie valstybės tęstinumą projekte „*reikėtų numatyti prisidėjimą prie Helsinkio Baigiamojo Akto principų, prie Vienos diplomatinės konvencijos <...>. Be to, joje pažymėtina, kad pagal Helsinkio susitarimus bus respektuojamos sienos; naudinga yra priminti, kad mūsų mažumos turės atitinkamas teises*“.

Kovo 5 d. įvyko Sąjūdžio deputatų klubo (SDK)²³ posėdis, kuriame buvo aptariamas valstybės atkūrimo projektų komisijos darbas. V. Čepaitis apie posėdį yra užsirašęs taip: „Landsbergis referuoja apie nepriklausomybininkų grupės darbą. Svarbiausia – valstybės tęstinumas. Turi kol kas veikti seni įstatymai. Negalime paneigti pastarųjų metų vyksmo – arba grąžinti 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją, panaikinant pasenusius jos straipsnius, arba iš esamos LTSR Konstitucijos išmėtyti nereikalingus naujoje situacijoje straipsnius. Po 6 mėnesių reiktų sušaukti „konstituantą“, kuri jau atkurtą valstybę. Manychiau, kad *mūsų tikslas yra ne popierinė, o reali nepriklausomybė*“²⁴.

KOVO 6 d., antradienis

V. Landsbergio vadovaujamos Valstybės atkūrimo projektų rengimo komisijos posėdis prasidėjo 15 val. Posėdyje dalyvavo: Aukščiausiosios Tarybos deputatai: V. P. Andriukaitis, V. Katkus, E. Klumbys, K. Lapinskas, K. Motieka, R. Ozolas, Č. V. Stankevičius ir teisininkas V. Sinkevičius²⁵. Užrašuose nepaminėtas Komisijos narys A. Saudargas, kuris įsijungė į Komisijos darbą galimai jau vykstant posėdžiui.

V. Landsbergis savo knygoje rašo: „1990-03-06 „Lietuvos Sąjūdžio valstybės atstatymo ko-

¹⁸ *Ibid.*, 10.

¹⁹ *Ibid.*, 14.

²⁰ *Ibid.*, 15.

²¹ Vytautas Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų* (Vilnius, 2003), 91.

²² *Ibid.*, 92.

²³ Sąjūdžio remti deputatai savo pasitarimus vadino *Sąjūdžio deputatų klubo* (SDK) posėdžiais.

²⁴ V. Čepaitis, 1990 02 28–03 11 užrašai, asmeninis archyvas.

²⁵ V. Sinkevičius, 1990 03 05–03 11 posėdžių užrašai, asmeninis archyvas.

misijoje buvo svarstomi tokie dokumentų sumanymai ir projektuojama jų eilės tvarka: 1) „pareiškimas apie save“ – Aukščiausiąją Tarybą; 2) Deklaracija apie valstybės tęstinumą; 3) Deklaracija apie Valstybės Konstituciją (1938 m.); 4) Įstatymas dėl teisinių valstybės pagrindų (1938 m. Konstitucijos laikino sustabdymo ir Laikinojo pagrindinio valstybės įstatymo)²⁶.

V. Sinkevičius kitoje kovo 6 d. užrašų vietoje yra pasižymėjęs posėdyje V. Landsbergio akcentuotas tezes („idėjas“): „<...> senų struktūrų panaudojimas nereiškia, kad pripažįstamas kitos valstybės primestas suverenitetas ir aneksijos teisėtumas; reikalinga nuostata apie 1978 m. [SSRS] konstitucijos negaliojimą; už įstatymą dėl 1938 m. Konstitucijos galiojimo sustabdymo ir LR Laikinosios Konstitucijos priėmimo balsuoti iš karto, nesivieliant į ginčus; Laikinąją Konstituciją padaryti iš LTSR konstitucijos 1989 m. varianto išbraukiant visa, kas susiję su pareigomis TSRS ir panaudojant Sąjūdžio Kauno tarybos grupės parengtą variantą.“²⁷

V. Sinkevičius dar kitoje užrašų vietoje apie kovo 6 d. posėdį yra užfiksavęs: „Tada buvo ilgai diskutuojama, kaip užfiksuoti, jog neatsiranda nauja [Lietuvos] valstybė, o tik atstatoma „sena“ valstybė, jos Konstitucijos galiojimas. Tada buvo pasiūlymų šią Aukščiausiąją Tarybą pervadinti Seimu. Oponavau sakydama, kad tai būtų pagrindas nepripažinti šios [pervadintos] Aukščiausiosios Tarybos, nes žmonės rinko Aukščiausiąją Tarybą, o ne Seimą.“

Kovo 6 d. Komisijoje buvo galutiniai sutarta dėl valstybės atkūrimo dokumentų struktūros. Č. V. Stankevičius sutarimą savo ranka užrašė kaip Aukščiausiosios Tarybos „Pirmosios sesijos dienotvarkės klausimo“ projektą. Atspausdintas projekto tekstas buvo toks:

„Pirmosios sesijos dienotvarkės klausimas

Dėl Lietuvos valstybės nepriklausomybės atstatymo

Svarstant šį klausimą turėtų būti priimti keturi dokumentai: 1. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos pareiškimas (dėl savo statuso); 2. Deklaracija apie Lietuvos valstybės tęstinumą; 3. Deklaracija apie 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymą su kai kurių straipsnių sustabdymu); 4. Įstatymas dėl 1938 m. Lietuvos Konstitucijos laikino sustabdymo ir Lietuvos Respublikos Laikinosios Konstitucijos priėmimo. Be to, turėtų būti priimti: 1. Kreipimasis į lietuvių tautą; 2. Kreipimasis į Lietuvos tautines bendrijas; 3. Kreipimasis į TSR Sąjungą; 4. Keipimasis į pasaulio valstybes.“²⁸

Komisijos nariai sutarė, kas iš jų užrašys pagal Komisijoje išdiskutuotas ir sutartas formuluotes, patobulintas projektų redakcijas. Po šio posėdžio Deklaracijos dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų ir valstybės tęstinumo akto Komisijos pirminius projektus apsiėmė užrašyti Č. V. Stankevičius ir V. Katkus (prie jų prisijungė A. Saudargas). V. Sinkevičius kartu su K. Lapinsku apsiėmė parašyti įstatymų dėl valstybės pavadinimo ir herbo, dėl 1938 m. Konstitucijos veikimo atstatymo ir Laikinosios Konstitucijos patvirtinimo pirminius projektus.

Laikinajai Konstitucijai posėdyje buvo pasirinktas Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pavadinimas. Komisija sutarė, kad numatytas tvirtinti įstatymu Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektas bus rengiamas panaudojant LTSR konstitucijos 1989 m. (Sąjūdžio pastangomis pakeistą) tekstą ir Sąjūdžio Kauno grupės parengtą variantą²⁹. V. Čepaitis yra užfiksavęs, kad Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektui parengti sudaryta kitos sudėties (nei Komisija) deputatų grupė: Č. V. Stankevičius, V. Landsbergis, K. Lapinskas, A. Sau-

²⁶ Landsbergis, *supra note*, 21: išnaša 91 puslapyje.

²⁷ V. Sinkevičiaus 1990 03 06 15:00 posėdžio užrašai (atskiras lapas).

²⁸ Spausdinto teksto kopija V. Sinkevičiaus asmeninime archyve.

²⁹ V. Sinkevičiaus kovo 6 d. užrašai.

dargas, V. P. Andriukaitis, R. Ozolas, V. Katkus ir K. Motieka³⁰.

Rengiant šį precedento neturintį projektą paraleliai su Komisijos rengiamais projektais pagrindinį vaidmenį prisėmė Komisijos narys teisininkas K. Lapinskas.

Galima konstatuoti, kad nuo kovo 6-osios pagrindinius valstybės nepriklausomybės atstatymo dokumentų projektus (išskyrus Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektą) rengė ši nuolatinės sudėties Komisija: Vytautas Landsbergis (vadovas), grupės nariai – Aukščiausiosios Tarybos deputatai – Vytenis Povilas Andriukaitis, Valdemaras Katkus, Egidijus Klumbys, Kęstutis Lapinskas, Romualdas Ozolas, Algirdas Saudargas, Česlovas Vytautas Stankevičius ir teisininkas Vytautas Sinkevičius³¹. Iki kovo 6 d. imtinai Komisijos darbe dalyvavęs deputatas teisininkas Kazimieras Motieka po kovo 6 d. posėdžio toliau dirbo Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektą rengiančių deputatų grupėje, o tiesiogiai prie kitų pagrindinių projektų bendroje Komisijoje nedirbo.

Reikia pažymėti, kad konstruodami valstybės atstatymo aktų paketo projektų formuluotes Komisijos nariai laikėsi kolegialaus darbo ir bendro sutarimo principų. Po kiekvieno projektų svarstymo Komisijos patikslintos ir sutartos formuluotės, nesvarbu kieno iš narių pasiūlytos ar po svarstymo užrašytos, buvo traktuojamos kaip kolegialaus Komisijos darbo rezultatas: nei atskirų Komisijos narių indėlis, nei atskirų pataisų „autorystė“ nebuvo fiksuojama. Atspausdintame ir net pasirašytame tarpinio projekto tekste kitame svarstyme komisijos narys paprastai savo ranka pasiūmėdavo sutartas pataisas ar formuluočių patikslinimą.

Reguliariuose Sąjūdžio deputatų klubo pasitarimuose Komisijos pirmininkas arba jį pavaduojantis narys supažindindavo deputatus su tobulinamais dokumentų projektų variantais ir atsakydavo į klausimus. Komisijos nariai išklausedavo deputatų pastabas ir dėl jų diskutuodavo.

6 d. 1) Pirminis „Deklaracijos dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“ projektas

Kovo 6 d. (trečiadienio) Komisijos posėdyje buvo diskutuojamos ir formuluojamos Deklaracijos dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų projekto nuostatos, projektuojamas pirminis dokumento tekstas. Šiame posėdyje parengtas Deklaracijos projekto tekstas buvo pirminis, kadangi jo ruošinio nėra tarp V. Landsbergio paskelbtų pirminių užrašų faksimilių³². Po posėdžio, jau vidurnaktį (kovo 7 d. 00 val. 30 min.) Č. V. Stankevičiaus ranka bendrai su V. Katkumi ir A. Saudargu buvo užrašytas toks sutartas „Deklaracijos dėl AT deputatų įgaliojimų“ projekto tekstas:

„DEKLARACIJA

Projektas

dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų

Lietuvių tautos apsisprendimu 1918 m. vasario 16 d. atstatytoji nepriklausoma Lietuvos Valstybė tapo pasaulio tautų bendrijos pilnateise nare ir iki 1940 m. birželio 14 d. laisvai reiškė tautos suvereninę galią per

³⁰ Čepaitis, *supra note*, 5.

³¹ Č. Laurinavičiaus ir V. Sirutavičiaus knygos „Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-tosios“ XII tomo I dalies 529 psl. ir asmenvardžių rodyklės 577 psl. vietoje teisininko Vytauto Sinkevičiaus klaidingai nurodytas A. Sinkevičius (Apolinaras), kuris visiškai nesusijęs su Lietuvos nepriklausomybės dokumentų rengimu. Tuo metu Apolinaras Sinkevičius buvo LTSR valstybinio radijo ir televizijos komiteto pirmininko pavaduotojas (tai nurodyta minėtos knygos 234 psl.).

³² Vytautas Landsbergis, *Laisvės byla*, 7–15.

Lietuvos Valstybės konstitucines institucijas.

1940 m. birželio 15 d. brutaliu smurtu ir agresija tuometinė Tarybų Sąjunga suvaržė tautos suvereninę galią ir neteisėtai inkorporavo Lietuvą į TSRS sudėtį.

Nors tauta nepertraukiamai priešinosi visais jai įmanomais būdais, svetima jėga ilgai sugriovė Lietuvos valstybės struktūras, pakeisdama jas iš šalies primestomis struktūromis.

Nuo 1988 metų atsiradus naujoms galimybėms, tautos atgimimo ir nepriklausomybės sąjūdis pradėjo reikštis atvirai, apimdamas plačiausiu visuomenės sluoksnius. Tautos valios reiškinys pilietinėmis akcijomis išaugo į suvereninės galios raišką per esamas institucijas.

Lietuvai primestų svetimos valstybės struktūrų panaudojimas neturi būti interpretuojamas kaip įsijungimas į primetusios valstybės suvereniteto teisių lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu arba tos valstybės įvykdytos aneksijos teisėtumo pripažinimas.

1990 m. vasario 24 d. rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą dauguma rinkimų teisę turinčių Lietuvos gyventojų savo pasirinkimu suteikė išrinktiems Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatams aiškų mandatą ir prievolę kaip tautos atstovams atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti jos suvereninę galią (suprema potestas) per Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą.

Vilnius 1990.II. 7 d. 0³⁰³³

Atspausdintame šio rankraščio tekste lapo viršuje vietoje „Projektas (juodraštis)“ atspausdintas užrašas „Tezės“, o klaidinga data rankraštyje („1990.II.7 d. 0³⁰“) pataisyta – „Vilnius, 1990 03 07“³⁴.

6 d. 2) Akto dėl Lietuvos Valstybės atkūrimo / atstatymo projektas

V. Landsbergis knygoje „Pusbrolis Motiejus“ rašo, kad kovo 6 d. Komisijoje svarstytas toks pirminis „Deklaracijos apie Lietuvos Valstybės tęstinumą“ projektas:

„Deklaracija apie Lietuvos Valstybės tęstinumą“

LAT [Lietuvos Aukščiausioji Taryba] iškilmingai skelbia, jog 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės aktas buvo ir tebėra tuo aktu atkurtos Lietuvos Valstybės pagrindas. Taip šiandien atstatomas lietuvių tautos suvereninių galių vykdymas ir Lietuvos valstybės – nepriklausomos demokratinės respublikos teisinis buvimas laisvųjų pasaulio šalių šeimoje. LAT sieks realizuoti visą Valstybės suverenitetą, kuris buvo prievarta sustabdytas 1940 metais.

Lietuvos teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija. Lietuvos valstybė užtikrina žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises, pripažįsta sienų nekintamumo principą, kaip jis suformuluotas Helsinkio konferencijos baigiamajame akte.³⁵

Šis tekstas yra identiškas pirminiam V. Landsbergio rankraštiniam „Deklaracijos apie Lietuvos Valstybės tęstinumą“ tekstui, kurio faksimilė paskelbta 1992 m. išleistoje jo knygoje „Laisvės byla“³⁶.

Čia reikia paminėti, kad Sąjūdžio programai atstovaujantys deputatai Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktų paketą konceptualiai grindė pagrindiniu valstybės tęstinumo principu. Todėl pirminiame pagrindinio dokumento projekto („Deklaracija apie Lietuvos Valstybės tęstinumą“) pavadinime žodis „tęstinumas“ buvo panaudotas deklaracijos esmei (objektui) pabrėžti.

Kovo 6 d. Komisijos posėdyje sutarta pagrindinio dokumento pavadinime žodį „Dekla-

³³ Č. V. Stankevičiaus Lietuvos nacionaliniam muziejui perduotų saugoti dokumentų aplankas. Dok. nr. 8.2.

³⁴ Spausdintas tekstas, kuriame pieštuku (archyvaro?) užrašyti skirtingi lapų numeriai 60 ir 96. / Identiškas tekstas Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.2.1.

³⁵ Landsbergis, *supra note*, 21: 93.

³⁶ Vytautas Landsbergis, *Laisvės byla*, 12–13.

racija“ pakeisti žodžiu „Aktas“. Tačiau žodis „tęstinumo“ pavadinime paliktas nepakeistas, tik papildytas žodžiu „atkūrimo“ – „*AKTAS dėl Lietuvos valstybės tęstinumo atkūrimo*“.

Po kovo 6 d. trečiadienio naktį pasibaigusio komisijos posėdžio, kovo 7 d. 1 val. 30 min. šios Kronikos rengėjo ranka kartu su V. Katkumi ir A. Saudargu buvo užrašytas toks Komisijos narių sutartas Akto dėl Lietuvos valstybės tęstinumo atkūrimo dalinio (trijų pastraipų) projekto tarpinis tekstas:

„*AKTAS* *Projektas (juodraštis)*
dėl Lietuvos Valstybės tęstinumo atkūrimo

Lietuvos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos suvaržytas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Valstybės atstatymo ir jos nepriklausomybės nutarimas niekada nebuvo panaikintas. Jis turi pilną galią ir yra aukščiausiasis Lietuvos valstybinis konstitucinis įstatymas.

*Šio įstatymo galiojimas siejamas su Lietuvos teritorijos vientisumo ir nedalomumo principais, kaip jis suformuluotas Helsinkio pasitarimo baigiamajame akte.*³⁷

Pirmosios ir antrosios Akto pastraipų iš kovo 6 d. į kovo 7 d. patikslinta redakcija, palyginus su pirminiu „Deklaracijos apie valstybės tęstinumo atkūrimą“ variantu, yra tobulesnė, nes išryškina pagrindinio dokumento pamatinius teisinius momentus ir pabrėžia jų neatsiejamą tęstinį ryšį: pirmoji nuostata skelbia nepriklausomos valstybės suvereninių galių vykdymo atstatymą, o antroji – valstybės tęstinį teisinį egzistavimo pamatą.

Komisijos kovo 6 dienos posėdyje sutartas trijų pirmųjų pastraipų dalinis Akto tekstas, palyginus su pirminiu „Deklaracijos apie valstybės tęstinumo atkūrimą“ tekstu, dar neaprepia kitų pirminio varianto nuostatų. Tai rodo, kad dėl jų sekos loginėje Akto struktūroje ir tobulesnės redakcijos Komisijai dar reikėjo diskutuoti kitame posėdyje.

Šios Kronikos rengėjo ir V. Sinkevičiaus archyvuose saugomi atspausdinti identiški Akto teksto egzemplioriai, kaip ir Deklaracijos dėl Lietuvos TSR deputatų įgaliojimų atveju, jie pažymėti kaip „Tezės“. Tik vienas yra visų Komisijos narių nepasirašytas³⁸, o kitas – pasirašytas³⁹. Juose atspausdinta klaidinga rankraščio data: 1990 02 07. Tai rodytu, kad abu tekstai atspausdinti kovo 7 d. Ant abiejų atspausdintų Akto egzempliorių (nepasirašyto ir pasirašyto) tekstų yra ranka užrašytos identiškos jau po atspausdinimo Komisijos sutartos pataisos: ant pirmojo (nepasirašyto) teksto jos užrašytos Č. Stankevičiaus ranka⁴⁰, ant antrojo (pasirašyto) – nenustatyto Komisijos nario ranka. Jame ta pačia ranka pataisytas mėnesio skaičius, bet data (1990 03 07) nepakeista, o lapo dešiniąjame kampe V. Sinkevičiaus ranka pažymėta „Centr. d. gr. 90.03.08 (10⁰⁰)“.

Komisijos narių sutartos ir ranka fiksuotos pataisos aptartinos toliau. Tačiau kada jos buvo svarstomos ir priimtos, Kronikos rengėjui vienareikšmiškai nustatyti nepavyko.

Atsižvelgus į tai, kad jos identišškai užfiksuotos spausdintuose, datuotuose kovo septintąja diena egzemplioriuose, negalima atmesti prielaidos, kad jos buvo priimtos ir užrašytos kovo 7 d. ant pasirašyto dalinio teksto, o V. Sinkevičiaus žyma „90.03.08 10⁰⁰“ rodo, kad kovo 8 d. posėdyje bus tęsiamas darbas prie kitų Akto projekto pastraipų. Akto dalies teksto pataisas reikia traktuoti kaip realiai vykusį Akto pirmųjų teksto pastraipų pirmąjį tobulinimo etapą.

³⁷ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.3.

³⁸ *Ibid.*, dok. nr. 8.3.1.

³⁹ Kopija iš V. Sinkevičiaus asmeninio archyvo.

⁴⁰ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. Nr. 8.3.1.

Neapibrėžtumas laiko skalėje yra ir dėl kovo 6 d. parengto ir atspausdinto „Deklaracijos apie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimus“ teksto, kuris buvo atspausdintas, papildytas ir pasirašytas be nurodytos datos.

Susidūręs su neapibrėžtumu dėl kovo 7–8 d. Komisijos padarytų dokumentų redakcinių pokyčių, kai pagal užrašus ranka negalima vienareikšmiškai atkurti informacijos, kurios dienos posėdyje buvo padarytos juose pažymėtos pataisos, šios Kronikos rengėjas pasirinko nuostatą, kad dėl to galima daryti vieną iš įmanomų prielaidų, jeigu ji atitinka tobulinamo dokumento projektų pataisų realią seką redakciniuose variantuose.

KOVO 7 d., trečiadienis

10 val. įvyko išrinktų Sąjūdžio deputatų klubo posėdis, kuriame buvo svarstomas „Sąjūdžio deputatų klubo nuostatų“ (kaip frakcijos) projektas, kurį parengė deputatas V. Čepaitis⁴¹.

14 val. įvyko buvusios LTSR AT Prezidiumo posėdis, pirmininkaujamas A. M. Brazausko. Nuo Sąjūdžio jame dalyvavo naujai išrinktos Aukščiausiosios Tarybos deputatai Č. V. Stankevičius, V. Katkus ir Z. Vaišvila. Posėdyje svarstytas klausimas dėl Aukščiausiosios Tarybos sesijos pradžios ir darbotvarkės. Č. V. Stankevičius informavo apie kovo 6 d. Komisijos parengtą Aukščiausiosios Tarybos pirmosios sesijos pradžios darbotvarkę siūlomą Lietuvos valstybės nepriklausomybės atstatymo aktų struktūros projektą⁴².

Prezidiumo nariai pradėjo diskutuoti, ar priimant nepriklausomybės atkūrimo dokumentus nereikėtų daryti pertraukėlę, kad būtų galima atsižvelgti į tai, kas vyksta SSRS liaudies deputatų suvažiavime Maskvoje (pertrauka naujos Aukščiausiosios Tarybos sesijos darbotvarkės projekte nebuvo numatyta). Ši Prezidiumo narių diskusija buvo beprasmė, nes buvusios LTSR AT Prezidiumas šiuo klausimu negalėjo priimti sprendimo. Tai spręsti galėjo tik naujoji Aukščiausioji Taryba.

A. M. Brazauskas šiame susitikime, atsižvelgdamas į ankstesnį Sąjūdžio deputatų kreipimąsi, pasiūlė sušaukti Aukščiausiosios Tarybos sesiją kovo 10 d. vakare. Rinkimų komisijos pirmininkas J. Bulavas pasiūlė 21 valandą, kad būtų nors trumpa pertraukėlė po tą dieną keliose apygardose vykusio pakartotinio balsavimo pabaigos⁴³.

Nors nei V. Sinkevičiaus, nei kitų Komisijos narių užrašuose apie kovo 7 d. posėdį, kuriame galėjo būti padarytos dalinio Akto teksto pataisos, nėra užrašų, vis dėlto negalima ignoruoti fiksuotų požymių, kad kovo 6 d. naktį užrašyto „Akto dėl Lietuvos Valstybės tęstinumo atkūrimo“ tezių rankraščio dalinis tekstas kovo 7 d. buvo atspausdintas, Komisijos narių pasirašytas, po to svarstoma ir sutarta dėl jo pavadinimo ir dviejų pirmųjų pastraipų pataisų redakcijos. Todėl negalima atmesti prielaidos, kad jos galėjo būti padarytos kovo 7-tąją, o likusių Akto pastraipų seka ir jų formuluotės Komisijos priimtos kovo 8 d. posėdyje.

7 d. 1) Akto dėl Lietuvos valstybės tęstinumo atkūrimo tezių pataisos

Padarius prielaidą, kad tikėtina, jog kovo 7 d. atspausdinto ir pasirašyto Akto tarpinio pirmųjų trijų pastraipos buvo realiai svarstytos ir sutarta dėl to teksto naujų redakcinių pataisų, šiame skyrelyje aptariamos galimai 7 d. atliktos pataisos.

⁴¹ V. Sinkevičiaus kovo 7 d. užrašai, asmeninis archyvas.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

Jau pirmiau buvo paminėta, kad „valstybės tęstinumo atkūrimo“ sąvoka kovo 6 d. „Akto dėl Lietuvos valstybės tęstinumo atkūrimo“ redakcijoje išliko nepakeista. Tačiau pakartotinai svarstydami atspausdintą ir pasirašytą tarpinį Akto tekstą Komisijos nariai atkreipė dėmesį į tai, kad valstybės juridinis tęstinumas nebuvo nutrūkęs ir jo atkurti nereikia. Jie sutarė „Akto dėl Lietuvos valstybės tęstinumo atkūrimo“ pavadinime „*tęstinumo atkūrimo*“ sąvoką kaip teisės akto objektą pakeisti teisiškai tikslesne „*valstybės atkūrimo*“ sąvoka.

Komisijos nariai atsivėlgė ir į tai, kad pirmojo valstybės atkūrimo 1918 m. Vasario 16 d. aktas buvo pavadintas „Nutarimas“. Todėl pagal analogiją (precedentą) žodį „atkūrimo“ jie sutarė pakeisti žodžiu „atstatymo“. Pagrindinio dokumento pavadinimas nutarimu labiau atliepė ir jo deklaruojamą pirmąją nuostatą: „*Aukščiausioji Taryba nutaria ir iškilmingai skelbia <...>*“. Todėl Komisijos nariai užsirašė tokią pakeistą nepriklausomos valstybės atkūrimo pagrindinio teisės akto pavadinimo redakciją: „*Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas dėl Lietuvos valstybės atstatymo*“.

Pirmojoje pastraipoje Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pavadinime atspausdintos raidės „TSR“ buvo pakeistos žodžiu „Respublikos“.

Antrąją pastraipą buvo sutarta papildyti intarpu su nuoroda į 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliuciją ir 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją. Papildytas Komisijos narių užrašytas antrosios pastraipos tekstas skambėjo taip:

„*Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės bei Lietuvos Valstybės Konstitucija niekada nebuvo panaikinti. Jie turi pilną galią ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas.*“⁴⁴

Komisijos narių kovo 7 d. spausdintuose „Tezių“ egzemplioriuose trečiosios pastraipos formuluotė, kuri skelbė, kad Akto galiojimas siejamas su Lietuvos teritorijos vientisumo ir nedalomumo principais, taip pat dabartinių sienų nekintamumo principais, kaip jie suformuluoti Helsinkio pasitarimo baigiamajame akte⁴⁵, Komisijos narių darbo egzemplioriuose buvo ranka išbraukta.

Akcentuotina, kad šios pastraipos išbraukimas kovo 7 d. pasirašytoje redakcijoje nereiškė jos atsisakymo. Ji buvo išbraukta todėl, kad Komisijos nariai sutarė, kad viso tobulinamo projekto kontekste šios pastraipos nuostatų formuluotės turės būti patikslintos ir struktūrinėje dokumento sekoje perkeltos į kitas pozicijas.

Šiame etape atlikus pataisas Akto dalinio dviejų pastraipų tekstas skambėjo taip:

„3 projektas

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos
NUTARIMAS

dėl Lietuvos Valstybės tęstinumo atstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos suvaržytas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliuciją dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo panaikinti. Jie turi pilną galią ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas. Jie turi pilną galią ir yra aukščiausiasis Lietuvos

⁴⁴ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.3.1.

⁴⁵ *Ibid.*

valstybės konstitucinis įstatymas.⁴⁶

<3-ioji pastraipa išbraukta>

KOVO 8 d., ketvirtadienis

Kovo 8 d. rytą valdančiosios komunistų partijos oficioze „Tiesa“ buvo paskelbtas buvusios LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo kovo 7 d. įsakas *dėl dvyliktojo šaukimo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos*⁴⁷ pirmosios sesijos sušaukimo⁴⁸. Juo nustatyta, kad pirmasis sesijos posėdis prasidės kovo 10 d. 21 valandą, o kovo 11 d. posėdžio pradžia – 9 val.

Įsaku Prezidiumas pasiūlė pirmoje sesijoje svarstyti šiuos klausimus: 1. Mandatų komisijos rinkimai. 2. Deputatų įgaliojimų pripažinimas. 3. LTSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko rinkimų ir atšaukimo tvarka. 4. LTSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko rinkimai. 5. LTSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojų ir sekretoriaus rinkimai. 6. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos įgaliojimų grąžinimas ir Ministrų Tarybos pirmininko paskyrimas.

8 d. 1) Deklaracijos dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų tezių pataisos

V. Sinkevičius savo užrašuose apie kovo 8 d. posėdį yra užsirašęs: „Komisijos posėdis prasidėjo 10 valandą. Č. Stankevičius ir V. Katkus pateikė Deklaracijos dėl AT deputatų įgaliojimų ir Akto dėl valstybės atstatymo projektus. Tai buvo pirminiai projektai, todėl prieš spausdinant Č. Stankevičius paprašė pavadinti šią medžiagą tezėmis. Taip ir padariau. Padauginau 10 egz. ir atidaviau jam.“⁴⁹

Svarstant „Deklaracijos dėl Lietuvos TSR deputatų įgaliojimų“ atspausdintą kovo 7-osios Deklaracijos „Tezių“ tekstą šios Kronikos rengėjo ranka užsirašytos tokios sutartos pataisos.

Pirmoji Deklaracijos pastraipa buvo papildyta intarpu apie 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliuciją ir Lietuvos Valstybės Konstituciją. Paskutiniame sakinyje buvo išbrauktas žodis „laisvai“. Papildyta pirmosios pastraipos redakcija tapo tokia:

„Lietuvių tautos apsisprendimu 1918 m. vasario 16 d. atstatytoji nepriklausoma Lietuvos Valstybė, įtvirtinusi save 1920 m. Steigiamojo Seimo rezoliucija ir 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija, tapo pasaulio tautų bendrijos pilnateise nare ir iki 1940 m. birželio 14 d. reiškė tautos suvereninę galią per Lietuvos Valstybės konstitucines institucijas.“

Antrojoje Deklaracijos pastraipoje prieš žodį „smurtu“ sutarta išbraukti žodį „brutaliu“.

Trečiojoje pastraipoje po žodžių „Nors tauta nepertraukiamai priešinosi visais jai įmanomais būdais,“ Komisija sutarė išbraukti žodžius „visais jai įmanomais būdais“ ir perteklinį žodį „struktūromis“ sakinio pabaigoje.

„Tezių“ ketvirtosios pastraipos paskutinis sakinys „Tautos valios reiškimas pilietinėmis akcijomis išaugo į jos suvereninės galios raišką per esamas institucijas“ po svarstymo pataisytas taip: „Tautos valia, viešai prabilusi pilietinėse akcijose, virto jos suvereninės galios raiška per esa-

⁴⁶ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.3.1.

⁴⁷ Lietuvos demokratiškai išrinkta Aukščiausioji Taryba LTSR valdžios buvo vadinama „12 šaukimo LTSR Aukščiausioji Taryba“.

⁴⁸ Tiesa, 1990 m. kovo 8 d., ketvirtadienis, Nr. 56. Įsakas buvo atspausdintas neįprastoje oficialiems tekstams vietoje – „Tiesos“ pirmojo puslapio apatiniame kamputyje.

⁴⁹ V. Sinkevičiaus asmeninis archyvas.

mas institucijas.“

Paskutinės pastraipoje sakinyje žodis „pasirinkimu“ buvo pakeistas žodžiu „valia“, vietoje žodžių „reikšti jos“ įrašyti žodžiai „reikšti tautos“, o sakinio pabaigoje „<...> reikšti suvereninę galią (*suprema potestas*) per Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą“ žodžiai „Lietuvos TSR“ buvo išbraukti ir vietoje jų įrašytas žodis „šią“⁵⁰.

Deklaracijos su minėtomis rankraštinėmis pataisomis „Tezių“ tekstas galimai buvo atspausdintas tą pačią (kovo 8) dieną ir pažymėtas kaip „Projektas (1)“. Jis buvo išdėstytas tokia redakcija:

„Projektas (1)

DEKLARACIJA

dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų

Lietuvių tautos apsisprendimu 1918 m. vasario 16 d. atstatytoji nepriklausoma Lietuvos Valstybė, įtvirtinusi save 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija ir 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija tapo pasaulio tautų bendrijos pilnateise nare ir iki 1940 m. birželio 14 d. reikė tautos suvereninę galią per Lietuvos Valstybės konstitucines institucijas.

1940 m. birželio 15 d. smurtu ir agresija tuometinė Tarybų Sąjunga suvaržė tautos suvereninę galią ir neteisėtai inkorporavo Lietuvą į TSRS sudėtį.

Nors tauta nepertraukiamai priešinosi, svetima jėga ilgainiui sugriovė Lietuvos valstybės struktūras, pakeisdama jas iš šalies primestomis.

Nuo 1988 metų randantis naujoms galimybėms, tautos atgimimo ir nepriklausomybės sąjūdis pradėjo reikštis atvirai, apimdamas plačiausius visuomenės sluoksnius. Tautos valia, viešai prabilusi pilietinėse akcijose, virto jos suvereninės galios raiška per esamas institucijas.

Lietuvai primestų svetimos valstybės struktūrų panaudojimas neturi būti interpretuojamas kaip jas primetusios valstybės suvereniteto teisių lietuvių tautai ir jos teritorijai arba tos valstybės įvykdytos aneksijos teisėtumo pripažinimas.

*1990 m. vasario 24 d. rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą dauguma rinkimų teisę turinčių Lietuvos gyventojų savo valia suteikė išrinktiems Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatams tautos atstovų mandatą ir prievolę atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suvereninę galią (*suprema potestas*) per šią Aukščiausiąją Tarybą.“*

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas

Vilnius, 1990 1990 kovo d.“⁵¹

Atspausdintą pataisytą Deklaracijos projektą (1) be įrašytos datos Komisijos nariai pasirašė taip pat galimai kovo 8 d. Jų parašai išdėstyti tokia seka: R. Ozolas, V. Andriukaitis, K. Lapinskas, V. Katkus, A. Saudargas, V. Landsbergis ir Č. Stankevičius. Po šiuo Deklaracijos projektu trūksta V. Sinkevičiaus parašo.

8 d. 2) Akto dėl Lietuvos valstybės atstatymo projektas

Kovo 8 d. posėdyje Komisija toliau tęsė darbą prie pagrindinio projekto „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl Lietuvos Valstybės atstatymo“ komponavimo ir trečios – penktosios pastraipų formulavimo panaudojant V. Landsbergio pirminio projekto „Deklaracijos dėl valstybės tęstinumo atstatymo“ projekto formuluotes⁵².

Kovo 7 d. skyriuje jau yra minėtas V. Sinkevičiaus asmeniniame archyve saugomas jo paties

⁵⁰ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.2.1.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Landsbergis, *supra note*, 21: 93.

pasidarytas „Nutarimo dėl Lietuvos valstybės atstatymo“ pirmųjų trijų pastraipų Komisijos narių pasirašytas spausdintas tekstas su vėliau ranka užrašytomis Komisijos sutartomis pataisomis, ant kurio V. Sinkevičiaus ranka yra užrašyta žymė „Centr. d. gr. 90.03.08 (10⁰⁰)“.

Dar viename V. Sinkevičiaus ruošinyje panaudotas egzempliorius – Komisijos narių nepasirašytas tekstas su fiksuotomis identiškomis rankraštinėmis pataisomis. Prie jo primontuotas kitame lape kitu mašinraščiu atspausdintos ir ranka pataisytos pirminio V. Landsbergio Deklaracijos varianto nuostatos; jame pažymėta, kad pataisyta nuostata „Taryba kaip suvereninių galių reiškėja sieks realizuoti visą Valstybės suverenitetą“ nukeliama į paskutinę Nutarimo pastraipą.

Tai galimai patvirtina prielaidą, kad visas visų pastraipų Nutarimo tekstas buvo suformuotas ir visos nuostatos suredaguotos kovo 8 d. posėdyje.

Tačiau minėtame ruošinyje V. Sinkevičiaus ranka papildomai (neaišku kada) pažymėta, kad projektas „Taisyta 1990.03.9 14⁰⁰“. Tai rodytų, kad atspausdintas tekstas kaip „Projektas (3)“, padarius kokią nors redakcinę patikslinimą, galimai buvo Komisijos narių pasirašytas kovo 9 d.

Kovo 8 d. posėdyje į trečiąją pastraipą Komisija perkėlė pirminio (kovo 6 d. „Deklaracijos apie Lietuvos Valstybės tęstinumą“) projekto nuostatą „Lietuvos teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija“.

Ketvirtąją pastraipą Komisijos nariai sutarė išdėstyti taip: „Lietuvos Valstybė užtikrina žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises, pripažįsta sienų nekintamumo principą, kaip jis suformuluotas Helsinkio konferencijos Baigiamajame akte“. Akcentuotina, kad šioje formuluotėje Helsinkio konferencijos ir jos priimto dokumento pavadinimas liko nepatikslintas. Jis liko toks kaip S. Lozoraičio kovo 5 d. laiške ir pirminiame Deklaracijos projekte naudotas neformalus (bendrinis) pavadinimas „Helsinkio konferencijos Baigiamasis Aktas“, kuris neatitiko oficialaus konferencijos ir jos priimto dokumento pavadinimo vertimo į lietuvių kalbą.

Pirminio „Deklaracijos dėl valstybės tęstinumo atstatymo“ projekto formuluotę „LAT sieks realizuoti visą Valstybės suverenitetą, kuris buvo prievarta sustabdytas 1940 metais“ Komisijoje sutarta iškelti į „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl Lietuvos valstybės atkūrimo“ penktąją pastraipą, ją išdėstant tokia redakcija: „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja sieks realizuoti visą Valstybės suverenitetą.“

Šios Kronikos rengėjo archyve kovo 8 d. patobulintas tekstas yra pažymėtas kaip „Projektas (3)“. Jis buvo atspausdintas be įrašytos datos, bet nepasirašytas. Jo tekstas buvo šis:

„Projektas (3)

„LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
NUTARIMAS
DĖL LIETUVOS VALSTYBĖS ATSTATYMO

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos suvaržytas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo panaikinti. Jie turi pilną galią ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas.

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Lietuvos valstybė užtikrina žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises, pripažįsta sienų nekintamumo principą, kaip jis suformuluotas Helsinkio konferencijos Baigiamajame akte.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja sieks realizuoti visą Valsty-

bės suverenitetą.⁵³

Kovo 8 d. dieną to meto Prof sąjungų rūmų konferencijų salėje (dabar Seimo III rūmai) įvyko Sąjūdžio Seimo 13 sesija. Sąjūdžio Seimo tarybos pirmininkas V. Landsbergis skaitė pranešimą apie politinę situaciją ir pristatė pirmajai Aukščiausiosios Tarybos sesijai Sąjūdžio deputatų parengtą Lietuvos valstybės atstatymo aktų struktūrą ir nepertraukiamo priėmimo seką. Diskusijose buvo prieštarų pasisakymų dėl nepriklausomybės skelbimo – ar reikia skubėti, ar atidėti⁵⁴. Vis dėlto dauguma Sąjūdžio seimo narių pritarė kovo 6 d. skyrelyje minėtam Komisijos parengtam „Pirmosios sesijos dienotvarkės klausimo „Dėl Lietuvos valstybės nepriklausomybės atstatymo“ projektui.

KOVO 9 d., penktadienis

V. Sinkevičius savo užrašų sąsiuvinyje yra užsirašęs: „14⁰⁰ vėl susirinko Centrinė darbo grupė. Dalyvauja: V. Landsbergis, R. Ozolas, Č. Stankevičius, V. Katkus, V. Andriukaitis, K. Lapinskas, (V. Sinkevičius) ir dar kažkuris iš deputatų, neįeinantis į darbo grupę. Svarstyta: Deklaracija apie AT deputatų įgaliojimus, Aktas dėl valstybės atstatymo, įstatymas dėl v-bės pavadinimo ir herbo, taip pat nutarimas dėl 1938 m. Konstitucijos galiojimo atstatymo, įstatymas dėl Laikinojo Pagrindinio Įstatymo. Taisyti visi dokumentai. Susitarta juos pateikti sesijai.“

9 d. 1) Aukščiausiosios Tarybos Deklaracijos dėl deputatų įgaliojimų projektas

Kovo 9 d. Komisijos nariai peržiūrėjo kovo 8 d. patikslintą „Deklaracijos dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“ projekto (1) tekstą ir jame padarė dvi redakcines pataisas.

Deklaracijos antrojeje pastraipoje „1940 m. birželio 15 d. brutaliu smurtu ir agresija tuometinė Tarybų Sąjunga suvaržė tautos suvereninę galią ir neteisėtai inkorporavo Lietuvą į TSRS sudėtį“ buvo išbraukti žodžiai „brutaliu“ ir „tuometinė“.

Trečiojoje pastraipoje „Nors tauta nepertraukiamai priešinosi, svetima jėga ilgainiui sugriovė Lietuvos valstybės struktūras, pakeisdama jas iš šalies primestomis“ buvo išbrauktas žodis „ilgainiui“.

Dauginimui deputatams kovo 10 d. prasidedančioje sesijoje buvo atspausdintas ir pasirašytas toks baigtas projekto (1) tekstas:

„DEKLARACIJA

Projektas (1)

dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų

Lietuvių tautos apsisprendimu 1918 m. vasario 16 d. atstatytoji nepriklausoma Lietuvos Valstybė, įtvirtinusi save 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo seimo rezoliucija ir 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucija, tapo pasaulio tautų bendrijos pilnateise nare ir iki 1940 m. birželio 14 d. reiškė tautos suvereninę galią per Lietuvos Valstybės konstitucines institucijas.

1940 m. birželio 15 d. smurtu ir agresija Tarybų Sąjunga suvaržė tautos suvereninę galią ir neteisėtai inkorporavo Lietuvą į TSRS sudėtį.

Nors tauta nepertraukiamai priešinosi, svetima jėga sugriovė Lietuvos valstybės struktūras, pakeisdama jas iš šalies primestomis.

Nuo 1988 metų randantis naujoms galimybėms, tautos atgimimo ir nepriklausomybės sąjūdis pradėjo

⁵³ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.3.2.

⁵⁴ Čepaitis, *supra note*, 5. 420–422 .

reikštis atvirai, apimdamas plačiausius visuomenės sluoksnius. Tautos valia viešai prabilusi pilietinėse akcijose virto jos suvereninės galios raišką per esamas institucijas.

Lietuvai primestų svetimos valstybės struktūrų panaudojimas neturi būti interpretuojamas kaip jas primestus valstybės suvereniteto lietuvių tautai ir jos teritorijai arba tos valstybės įvykdytos aneksijos teisėtumo pripažinimas.

1990 m. vasario 24 d. rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą dauguma rinkimų teisę turinčių Lietuvos gyventojų savo valia suteikė išrinktiems Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatams tautos atstovų mandatą ir prievolę atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suvereninę galią (suprema potestas) per šią Aukščiausiąją Tarybą.⁴⁵⁵

9 d. 2) Nutarimo / įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo projektas⁵⁶

Komisijos kovo 9 d. posėdyje du kartus buvo svarstomas nutarimo (arba įstatymo) dėl valstybės pavadinimo ir herbo projektas. Komisija šį projektą svarstyti pradėjo nuo V. Landsbergio pateikto pirminio „Lietuvos TSR XII šaukimo Aukščiausiosios Tarybos I sesijos nutarimo dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ projekto.

V. Sinkevičius yra pažymėjęs, kad tokią neįprastą pirminio projekto teisinę formą („Lietuvos TSR XII šaukimo Aukščiausiosios Tarybos I sesijos nutarimas“) paveikė po kovo 7 dienos Komisijos posėdžio vykę jos narių diskusijos dėl to, kokios formos teisės aktas turėtų būti priimtas, kuriuo būtų sugrąžintas iki 1940 metų sovietinės okupacijos buvusios nepriklausomos Lietuvos valstybės pavadinimas „Lietuvos Respublika“. Komisijos nariai priėjo prie nuomonės, kad tas teisės aktas negalėtų būti vadinamas Lietuvos Respublikos teisės aktu, nes kol nėra priimtas sprendimas dėl Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo, tol Lietuvos Respublikos institucijų dar nėra⁵⁷.

Pradėto svarstyti V. Landsbergio parengto pirminio teisės akto tekstas buvo toks:

„Lietuvos TSR XII šaukimo Aukščiausiosios tarybos I sesijos⁵⁸

NUTARIMAS

Žengdama į atkuriamą nepriklausomą valstybės gyvenimą, matydama oficialiuose pavadinimuose ir ženkluose nemažas dvasines ir politines reikšmes,

Jausdamasi įgaliota Lietuvos piliečių – rinkėjų valios,

Aukščiausioji Taryba nutaria:

1. Vartoti oficialių valstybės pavadinimų „Lietuvos Respublika“, o trumpiau ir sudėtiniuose įstaigų pavadinimuose „Lietuva“, „Lietuvos“.

2. Žodžiui „Respublika“ turi būti sugrąžintas jo demokratinis turinys.

3. Toliau vartoti oficialiai susigrąžinamą Lietuvos Respublikos valstybės herbą ir ženklą – „Vytį“.

4. Visus tolesnius šios Aukščiausiosios Tarybos nutarimus vadinti Lietuvos Respublikos I šaukimo Aukščiausiosios tarybos nutarimais.⁴⁵⁹

⁵⁵ V. Sinkevičiaus archyvo egzemplioriuje jo ranka užrašyta: „Projektai, iš kurių buvo dauginama medžiaga I sesijai (1990 03 10)“.

⁵⁶ Šis skyrelis patikslintas ir papildytas pagal V. Sinkevičiaus tekstų variantus ir užrašus asmeniniame archyve.

⁵⁷ V. Sinkevičiaus užrašuose užfiksuoti argumentai.

⁵⁸ V. Sinkevičiaus kovo 7 d. užrašai asmeniniame archyve.

⁵⁹ Kronikos rengėjo įvertinimu, šiame pirminio projekto 2-ajame straipsnyje suformuluotas Aukščiausiosios Tarybos išplėstinis pavadinimas „I šaukimo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba“ pabrėžia jos kaip valstybės atkuriančios tautos atstovybės unikalų statusą: ji buvo išrinkta panaudojant Lietuvai okupavusios Sovietų Sąjungos suragatinės Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimų įstatymą, tačiau su ja neturi ir nesukuria jokių teisinių sąsajų ir savo pirmojoje sesijoje pradeda Lietuvos Respublikos legislatūrą „nuo balto lapo“.

Dėl pirmiau minėtų V. Sinkevičiaus užrašytų komisijos narių argumentų, kovo 9 d. posėdyje pirmą kartą koreguojant projektą buvo pakeista jo teisinė forma – vietoje „Lietuvos TSR XII šaukimo Aukščiausiosios tarybos I sesijos nutarimo“ buvo įrašytas pavadinimas „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Įstatymas dėl valstybės pavadinimo ir herbo“. Įstatymo projekto preambulėje vietoje žodžių „Aukščiausioji Taryba nutaria“ buvo įrašyta „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba nutaria“.

Iš pirminio pasiūlymo 1-ojo straipsnio buvo išbrauktas sakiny „Žodžiui „Respublikai turi būti sugražintas jos demokratinis turinys“. Straipsnis buvo išdėstytas taip:

„1. Konstitucijoje ir kituose įstatymuose vartoti vienintelį oficialų valstybės pavadinimą „Lietuvos Respublika“, o trumpiau ir sudėtinuose pavadinimuose „Lietuva“, Lietuvos“.

Pirminio pasiūlymo 1 straipsnio paskutinis sakiny tapo projekto 2-ujuo straipsniu:

„2. Toliau vartoti oficialiai susigražinamą Lietuvos Respublikos valstybės herbą ir ženklą – „Vytį“.

Pirminio pasiūlymo 2-sis straipsnis be pakeitimų tapo projekto 3-iuoju straipsniu:

„3. Visus tolesnius šios Aukščiausiosios Tarybos nutarimus vadinti Lietuvos Respublikos I šaukimo Aukščiausiosios tarybos nutarimais.“

Projektas papildytas naujais 4-ujuo ir 5-ujuo straipsniais:

„4. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigybę nuo šiol vadinti „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko“ pareigybe.

5. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.“

Reikia pažymėti, kad 4-jo straipsnio formuluotė buvo V. Landsbergio užrašyta jo užrašų knygelėje anksčiau, galimai kovo 6 d. (Paskelbta: V. Landsbergis, knyga „Laisvės byla“. „Kovo vienuoliktajai rengtų dokumentų projektai (faksimilės). Iš V. Landsbergio užrašų knygutės“).

Komisijos nariai taip pakeistą ir papildytą bei atspausdintą projektą, pažymėtą „Projektas Nr. 2“ ir kovo 9 d. data, pasirašė tokia eilės tvarka: V. Landsbergis, R. Ozolas, K. Lapinskas, V. Katkus, V. Sinkevičius, A. Saudargas, E. Klumbys, V. Andriukaitis⁶⁰. Pasirašant „Projektą Nr. 2“ Č. Stankevičius nedalyvavo.

Po kelių valandų „Projektas Nr. 2“ Komisijoje buvo koreguojamas dar kartą. Po pirmojo redagavimo atspausdinto bet dar nepasirašyto ir be įrašytos kovo 9 datos „Projekto (2)“ tekste Č. V. Stankevičiaus ranka yra užrašyti Komisijos sutarti šie papildymai.

„Projekte (2)“ po 2-ojo straipsnio įterptas naujas 3-iasis straipsnis – „3. Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą vadinti Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba“, o po 4-tojo straipsnio tapusio 5-ujuo įterptas toks naujas 6-asis straipsnis:

„6. Sutinkamai su šio įstatymo 1-juo straipsniu keičiami valstybinės valdžios ir valdymo organų pavadinimai.“

Atitinkamai pakeisti 4, 5 ir 7 straipsnių numeriai. Pataisytas projekto tekstas pažymėtas su mašinraščiu atspausdintu indeksu „Projektas (2)“. Šio projekto tekstas skamba taip:

„Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Įstatymas

Projektas (2)

Dėl valstybės pavadinimo ir herbo

Žengdama į atkuriamą nepriklausomą valstybės gyvenimą, matydama oficialiuose pavadinimuose ir ženkluose nemažas dvasines ir politines reikšmes, jausdamasi įgaliota Lietuvos piliečių – rinkėjų valios, Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba nutaria:

⁶⁰ Č. V. Stankevičiaus archyvas Seimo kanceliarijoje, 4 byla, l. 25.

1. Konstitucijoje ir kituose įstatymuose vartoti vienintelį oficialų valstybės pavadinimą „Lietuvos Respublika“, o trumpiau ir sudėtinuose įstaigų pavadinimuose „Lietuva“, „Lietuvos“.
2. Toliau vartoti oficialų Lietuvos Respublikos valstybės Herbą ir ženklą – Vyti.
3. Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą vadinti Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba.
4. Visus tolesnius šios Aukščiausiosios Tarybos aktus vadinti Lietuvos Respublikos I šaukimo Aukščiausiosios Tarybos aktais.
5. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigybę nuo šiol vadinti „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko“ pareigybe.
6. Sutinkamai su šio įstatymo 1-ju straipsniu keičiasi valstybinės valdžios ir valdymo organų pavadinimai.
7. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.“

Šį „Projektą (2)“ Komisijos nariai pasirašė tokia eilės tvarka: V. Katkus, V. Landsbergis, A. Saudargas, V. Andriukaitis, R. Ozolas, K. Lapinskas, Č. Stankevičius⁶¹. Komisijos narių pavardės prie jų parašų užrašytos (pasirašius) Č. V. Stankevičiaus ranka.

Šioje projekto redakcijoje sutvarkoma formali teisinė logika iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo Akto priėmimo ir paskelbimo. Įstatymo preambulėje panaudotas sovietinės Aukščiausiosios Tarybos pavadinimas – „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba“, kuri, būdama išrinkta kaip institucija, bet jau deklaravusi save kaip Lietuvos Aukščiausioji Taryba, šio teisės akto (projekte – jau pavadinto įstatymu) 3-uoju straipsniu nustato, kad ji turi būti vadinama Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba⁶². Veikdama kaip Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba ir priimdama Aktą dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, aukščiausios teisinės galios konstituciniu Aktu išsprendžia susidariusią teisės koliziją.

Galima konstatuoti, kad Komisijos nariai kovo 9 d. posėdyje pasirašė du „Įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ redakcinius variantus, iš kurių septynių straipsnių paskesnės redakcijos „Projektas (2)“ Komisijos buvo parengtas teikti svarstyti Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai kovo 11 d.

Vis dėlto tam tikra Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pavadinimo dvilypumo ir kaitos problema toliau išliko. Ji turėjo būti (ir buvo) sprendžiama šio įstatymo projektą svarstant ir priimant Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos kovo 11 d. posėdyje.

Kronikos kovo 11 dienos skyriuje aptarsimas Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos svarstymui ir priėmimui Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko teiktas Nutarimas dėl valstybės pavadinimo ir herbo projekto papildomai patikslintas projektas su šį aktą teisiškai labiau harmonizuojančiomis su kitais valstybės atstatymo aktų paketo aktais redakcinėmis pataisomis. Siekiama atsekti, kaip buvo surastas Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pavadinimo kaitos teisinis sprendimas kartu su jos kovo 11-ąją priimto ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pasirašyta galutine Lietuvos Respublikos įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo galutine redakcija, kuri tapo pirmuoju atkuriamos Lietuvos Respublikos įstatymu (registro Nr. Nr. I-11).

9 d. 3) Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl Lietuvos valstybės atstatymo projektas

Šios Kronikos rengėjo archyve Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl Lietuvos valstybės atstatymo projekto yra du atspausdinti, datuoti kovo 9 d. ir komisijos narių pasirašyti projekto variantai. Jų mašinraščiu atspausdinti tekstai yra tapatūs ir tokie, kokie Komisijos buvo parengti kovo 8 d. posėdyje. Tačiau ranka įrašyti jų numeriai yra skirtingi – vienas pažymėtas kaip „Pro-

⁶¹ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.5.

⁶² V. Sinkevičiaus įvertinimas.

jektas (3)⁶³., kitas – kaip „Projektas Nr. 3“. Esama ir kai kurių kitų skirtumų:

„Projektas (3)“ yra pasirašytas dalies Komisijos narių šia parašų seka: V. Andriukaitis, V. Landsbergis, R. Ozolas, Č. Stankevičius, K. Lapinskas, V. Katkus ir A. Saudargas. Jame nėra E. Klumbio ir V. Sinkevičiaus parašų. Pasirašiusiųjų pavardės įrašytos Č. Stankevičiaus ranka, galimai po pasirašymo. Data įrašyta ne spausdintame tekste „Vilnius, 1990 m. kovo d.“, bet ta pačia ranka įrašyta po pasirašiusiųjų pavardėmis: „1990 kovo 9 d.“. Šiame tekste taip pat Č. Stankevičiaus ranka ketvirtoje pastraipoje įrašytas intarpas „<...> 1975 m. Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje“⁶³;

„Projektas Nr. 3“ pasirašytas visų Komisijos narių šia seka: V. Landsbergis, R. Ozolas, Č. Stankevičius, K. Lapinskas, E. Klumbys, A. Saudargas, V. Sinkevičius, V. Katkus ir V. Andriukaitis. 9 dienos data įrašyta ranka atspausdintame tekste „Vilnius, 1990 m. kovo d.“ skirtoje vietoje. Kažkurio pasirašiusiojo ranka žodis „Helsinki“ yra pabrauktas ir pažymėtas šauktuku⁶⁴.

Todėl galima konstatuoti, kad tie įrašai ranka pasirašytame ir atspausdintame „Projekte (3)“ padaryti kovo 9 d.

Galima konstatuoti, kad kovo 8 d. parengtas „Projektas (3)“ po jo peržiūros Komisijoje kovo 9 d. buvo svarstomas, naujai atspausdintas, pažymėtas kaip „Projektas Nr. 3“ ir visų Komisijos narių pasirašytas tokia parašų seka, kokią yra paliudijęs V. Landsbergis. Jis knygoje „Pusbrolis Motiejus“ rašo: „Nutarimą dėl Lietuvos Valstybės atstatymo (projektas Nr. 3) 1990 m. kovo 9 d. Vilniuje pasirašė V. Landsbergis, R. Ozolas, Č. Stankevičius, K. Lapinskas, E. Klumbys, A. Saudargas, V. Sinkevičius, V. Katkus, V. Andriukaitis. Ligi kovo 11-tosios tekstas buvo toliau tobulinamas.“⁶⁵

Galimai po projekto (3) svarstymo kovo 9 d. Č. Stankevičiaus ranka užrašytas ketvirtosios projekto pastraipos redakcinis intarpas – žodžiai „1975 m. Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje“ „Projekte Nr. 3“ nebuvo atspausdintas, tai buvo pastebėta tik galutinai pasirašant tekstą (tai rodo žodžio „Helsinki“ pabraukimas su šauktuku). Tokia redakcinė pataisa buvo padaryta kovo 11 d. pateikiant Akto projektą Aukščiausiosios Tarybos posėdyje svarstymui (žr. kovo 11 d. skyrelį „Trečiasis Aukščiausiosios Tarybos posėdis“).

Komisijos narių archyvuose yra dar vienas (trečias) kovo 9 d. atspausdintas ir jų pasirašytas tekstas, identiškas projektui Nr. 3, bet pažymėtas tiesiog „Projektas“⁶⁶. Jo pasirašymo ypatumus šios Kronikos rengėjui paaiškino E. Klumbys. Pasak jo, kovo 9 dieną Komisijai baigus darbą ir pasirašius užbaigtus projektus, jis pasiūlė bendro Komisijos narių darbo pabaigos prisiminimui pasirašyti pagrindinio dokumento – „Nutarimo dėl Lietuvos valstybės atstatymo projekto tekstą“ ir kiekvienam pasidalinti po pasirašytą egzempliorių. E. Klumbys ant kiekvieno teksto egzemplioriaus savo ranka raudonos spalvos rašikliu surašė visų Komisijos narių pavardes. Jau juose esant V. Landsbergio parašui, kažkas iš Komisijos narių įrašė jo pavardę pirmojoje pozicijoje dar kartą. Ją išbraukęs E. Klumbys „memorialinius“ egzempliorius pasirašė pirmojoje pozicijoje⁶⁷.

9 d. 4) „Įstatymo dėl 1938 metų gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ projektas

⁶³ Č. V. Stankevičiaus dokumentų aplankas Lietuvos nac. muz., dok. nr. 8.3.2.

⁶⁴ Č. V. Stankevičiaus archyvas Seimo kanceliarijoje, 4 byla, l. 39.

⁶⁵ Landsbergis, *supra note*, 21: 94.

⁶⁶ Č. V. Stankevičiaus archyvas Seimo kanceliarijoje, 4 byla, l. 35.

⁶⁷ *Ibid.*, l. 36 (kopija).

Kovo 9 d. Komisijos svarstymui jos nariai teisininkai K. Lapinskas ir V. Sinkevičius parengė 4-ojo dokumento – įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ – pirminį projektą:

„Lietuvos Respublikos įstatymas

Projektas (4)

Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba,

- Patvirtindama Lietuvos TRS Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 7 d. nutarimą „Dėl 1939 metų Vokietijos – TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo“;
- Konstatuodama, kad 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimas buvo neteisėtai sustabdytas, 1940 metais TSRS įvykdžius prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę agresiją ir ją aneksavus, svetimai valstybei diktuojant tautos suvereninės galios neišreiškusio Liaudies seimo veiklą,
- Siekdama atstatyti pažeistas tautos ir Lietuvos valstybės suverenines teises,

n u t a r i a:

1. Nutraukti 1978 m. balandžio 20 d. Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio Įstatymo) galiojimą.
2. Pareikšti, kad Lietuvos TSR teritorijoje nutraukiamas 1977 m. spalio 7 d. TSRS Konstitucijos (Pagrindinio Įstatymo), taip pat TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų galiojimas.
3. Atstatyti 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimą.
4. Nustatyti, kad 1938 metų gegužės 12 dienos Konstitucijos galiojimo atstatymas niekam nesukelia pareigos vykdyti fiziniams ar juridiniams asmenims turtines ir finansines prievoles, išplaukiančias iš Lietuvos Respublikoje galiojusių įstatymų.
5. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.⁶⁸

Komisijoje svarstant pirminį projektą padaryti tokie pakeitimai:

- į atskirą pastraipą išskirta preambulės antrosios pastraipos nuostata „laikydama 1940 m. liepos 21 d. Liaudies Seimą svetimos valstybės valios reiškimo įrankiu, o jo nutarimus – neteisėtai“;
- įstatymo trečiojo straipsnio formuluotė išplėsta taip: „sustabdant tų skyrių ir straipsnių, kurie reglamentuoja Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės Kontrolės statusą, galiojimą“;
- padaryti redakciniai patikslinimai.

Taigi pataisytas projekto tekstas skambėjo taip:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAS

dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba,

patvirtindama Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 metų vasario 7 dienos nutarimą „Dėl 1939 metų Vokietijos – TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo“;

konstatuodama, kad 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimas buvo neteisėtai sustabdytas, TSR Sąjungai 1940 metų birželio 15 dieną įvykdžius agresiją prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ją aneksavus,

laikydama 1940 metų liepos 21 dienos Liaudies Seimą svetimos valstybės valios reiškimo įrankiu, o jo nutarimus neteisėtai, siekdama atstatyti pažeistas tautos ir Lietuvos valstybės suverenines teises,

nutaria:

1. Nutraukti 1978 metų balandžio 20 dienos Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) galiojimą.
2. Nutraukti 1977 metų spalio 7 dienos TSRS Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo), taip pat TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų taikymą Lietuvos Respublikos teritorijoje.

⁶⁸ V. Sinkevičiaus asmeninis archyvas.

3. Atnaujinti 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos veikimą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, sustabdant tų skyrių ir straipsnių, kurie reglamentuoja Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės Kontrolės statusą, galiojimą.

4. Nustatyti, kad 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos veikimo atnaujinimas nieko neįpareigoja vykdyti iš Lietuvos Respublikoje galiojusių įstatymų kylančias turtines ir finansines prievoles fiziniams ir juridiniams asmenims.⁶⁹

9 d. 5) Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo

1990 m. kovo 9 d. Komisijos posėdžiui jos narys V. Sinkevičius parengė Lietuvos Respublikos įstatymo dėl Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo patvirtinimo pirminį projektą:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAS

dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutaria:

1. Atsižvelgiant į būtinumą suderinti atstatytos 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos nuostatas su pakitusiai politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais, laikinai sustabdyti šios Konstitucijos galiojimą.
2. Patvirtinti Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą.
3. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.“

Šiuo įstatymu tvirtinamo Laikinojo pagrindinio Įstatymo parengimas ir priėmimas bendrame Lietuvos valstybės atstatymo projektų pakete buvo labiausiai problemiškas.

Pirma, faktiškos Laikinosios Konstitucijos – Laikinojo Pagrindinio Įstatymo parengimo darbą reikėjo atlikti vos per kelias dienas. *Antra*, nepriklausomos valstybės atkūrimo momentu Laikinoju Pagrindiniu Įstatymu reikėjo adaptuoti esamą Lietuvos okupacinio laikotarpio teisės sistemą ir neatidėliotinai pradėti nuoseklų jos perkeitimą į europinę demokratinės valstybės teisinę sistemą.

Sąjūdžio parlamentinės daugumos deputatai, įvertindami tas aplinkybes, pasirinko kompromisinius sprendimus, nebūdingus stabilios Laikinosios Konstitucijos parengimui ir priėmimui. Kaip ruošinys LPI projektui buvo naudojamas 1989 m. sausio mėn. Sąjūdžio Seimo tarybos ir Kauno tarybos bendros komisijos dar 1989 m. parengtas LTSR konstitucijos 33-jų straipsnių pakeitimų projektas^{70; 71}.

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo (LPI) projektą greta pagrindinių valstybės atkūrimo projektų rengimo Komisijos tiesiogiai rengė iš dalies kitos sudėties rengėjų grupė^{72; 73}. LPI rengėjai panaudojo (pritaikė) nepriklausomos Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui LTSR Aukščiausiosios Tarybos kadencijos pabaigoje priimtą LTSR konstitucijos pakeitimų formulotes.

⁶⁹ V. Sinkevičiaus asmeninis archyvas.

⁷⁰ „Lietuvai reikia tikros konstitucijos (projektas)“, *Kauno aidas*, 1989 m. sausio 26 d. / *Atgimimas*, 1989 m. sausio 27 d.

⁷¹ Detaliau žr. Č. V. Stankevičius, „Tariamojo suvereniteto įtvirtinimas LTSR konstitucijoje 1988–1990 metais: procesas ir samprata“, *Konstitucinė jurisprudencija* 47, 3 (liepa-rugsėjis, 2017): 90–92.

⁷² Išvardyta šios kronikos kovo 6 d. skyriuje.

⁷³ Lietuvos istorijos XII tomo I dalies 529 p. informacija, kad „LPI parengė dar Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos vienuoliktojo šaukimo sudaryta komisija“ yra klaidingas – LPI rengė po naujosios AT rinkimų pirmojo turo sudaryta Sąjūdžio deputatų grupė.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos Respubliką reikėjo atkurti jos tarptautinį teisinį subjektiškumą, t. y. atnaujinti jos tarptautinį pripažinimą ir atnaujinti iki okupacijos turėtus tarpvalstybinius santykius su kitomis valstybėmis. Tam Laikinojoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (LPĮ) valstybės valdžios sąraigoje reikėjo įtvirtinti valstybės vadovo statusą su atstovavimo tarptautiniuose santykiuose įgaliojimais.

LPĮ projekto rengėjai nepriklausomos Lietuvos Respublikos vadovo statusui tiesiog panaudojo Sąjūdžio oponentų pasipriešinimo neiššaukiančią LTSR konstitucijoje nustatytą „suverenišios Lietuvos TSR“ Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko kaip aukščiausiojo valstybės pareigūno statuso formuluotę⁷⁴. Lietuvos Respublikos LPĮ projekto 86 straipsnis panaudojo tą formuluotę, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas yra aukščiausias Lietuvos Respublikos pareigūnas ir atstovauja Lietuvai tarptautiniuose santykiuose. LPĮ projekto 87 straipsnis įtvirtino jo įgaliojimus vesti derybas ir pasirašyti Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, pateikti jas ratifikuoti Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai.

Kaip jau minėta, paties LPĮ projektas Komisijoje nebuvo svarstomas. Kovo 9 d. joje svarstant pirmiau cituotą įstatymo dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektą, jo 1-asis straipsnis buvo pakeistas – jo dalis panaudota įstatymo preambulei. Projektas buvo papildytas nauju trečiuoju straipsniu ir išdėstytas taip:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAS

dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, atsižvelgdama į būtinumą suderinti atstatytos 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos nuostatas su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais, nutaria:

1. Sustabdyti šios Konstitucijos galiojimą.
2. Patvirtinti Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą.
3. Nustatyti, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie tarybiniai įstatymai bei kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui.
4. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.“

Kovo 9 d. 14 val. penktadienį Valstybės atkūrimo projektų komisija dar kartą persvarstė visų penkių teisės aktų projektų paketą. Komisijos nariai kovo 9 d. patikslintus projektų tekstus pasirašė ir nusprendė teikti Aukščiausiosios Tarybos sesijai⁷⁵.

V. Sinkevičius Komisijos nariams pasiūlė, kad vertėtų paprašyti tarptautinės teisės profesoriaus P. Kūrio⁷⁶ peržiūrėti parengtų projektų tekstus tarptautinės teisės redakciniais aspektais, kadangi projektai susiję su tarptautine teise, o Nutarimo dėl Lietuvos valstybės atstatymo projekte yra tiesioginė nuoroda į Helsinkio Baigiamąjį aktą⁷⁷. Tačiau Komisija tokio pasiūlymo nesvarstė ir į P. Kūrį nesikreipė.

Atsižvelgdami į tai, kad Laikinis Pagrindinis Įstatymas buvo rengiamas dalinai kitos sudėties rengėjų grupės ir Komisija savo posėdžiuose jo nesvarstydavo, komisijos nariai nepasirašė

⁷⁴ Pagal pakeistą RTFSR konstituciją RTFSR liaudies deputatų suvažiavimas 1990 05 29 išrinko B. Jelciną Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku – aukščiausiuoju Rusijos Federacijos pareigūnu.

⁷⁵ V. Sinkevičius kaip lygiateisis Komisijos narys ir projektų rengėjas turėjo lygią teisę kartu su deputatais juos pasirašyti, tačiau jis laikėsi nuostatos, kad jis, nebūdamas deputatas, negali būti jų teikėjas Aukščiausiajai Tarybai.

⁷⁶ To meto Lietuvos TSR teisingumo ministrui.

⁷⁷ Fiksuota V. Sinkevičiaus kovo 9 d. užrašuose.

nei atskirai parengto LPĮ, nei jį patvirtinančio įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ projekto.

Komisijos parengtus teisės aktų projektus V. Landsbergis perdavė paskutines dienas vykdančiam savo pareigas LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretoriui L. Sabučiu. Jis pagal LTSR laikais taikomą procedūrą projektus vizavo ir pavedė buvusios LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo darbuotojams juos užregistruoti, atspausdinti ir išplatinti naujai išrinktos Aukščiausiosios Tarybos deputatams svarstyti pirmojoje sesijoje.

Kovo 9 d. įvyko paskutinis iki Aukščiausiosios Tarybos sesijos pradžios Sąjūdžio deputatų klubo pasitarimas, kuriame dalyvavo ir LKP deputatų mažumos atstovas Č. Juršėnas.

V. Landsbergis ir Č. V. Stankevičius pasitarime pristatė Komisijos parengtus projektus. Diskusija vyko ne tik dėl parengtų dokumentų projektų, ypač dėl nebaigtos galutinės Laikinojo Pagrindinio Įstatymo redakcijos. Taip pat buvo diskutuojama dėl Aukščiausiosios Tarybos sesijos pradžios ir dėl Lietuvos valstybės atkūrimo tvarkos – ar parengtus projektus priimnėti nepertraukiamai kaip vieną paketą, ar, įvertinant galimą griežtą Kremliaus reakciją, jų priėmimą skaidyti į kelis etapus. Nusvėrė daugumos deputatų argumentai už nepertraukiamą viso projektų paketo priėmimą⁷⁸.

Komisijos narys E. Klumbys, kovo 9 d. pavakary su Komisijos parengtais valstybės atkūrimo aktų projektais grįžęs į Kauną, susitiko su Sąjūdžio Kauno tarybos nariu ir jos teisiniu ekspertu Gintaru Puku. Pateikęs jam parengtų aktų projektų tekstus (be komisijos narių parašų), E. Klumbys paprašė juos peržiūrėti ir pareikšti savo nuomonę. G. Pukas susipažino su dokumentų projektais ir jam „dėl kai kurių tekstų vietų kilo redakcinio pobūdžio klausimų“. „Gerai supratau dokumentų svarbą, atsakomybę, kaip sudėtinga buvo juos paruošti ir nediršau teikti pasiūlymus“. G. Pukas paprašė projektus jam perdavusio E. Klumbio sutikimo juos parodyti savo buvusiam dėstytojui prof. P. Kūriui ir paprašyti jo konsultacijos kartu peržiūrint projektų tekstus ir parengiant jų atskirų formuluočių teisinio pobūdžio redakcinius pasiūlymus. E. Klumbys tokį sutikimą G. Pukui davė⁷⁹.

KOVO 10 d., šeštadienis

Pirmasis Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos posėdis

Kaip buvusios LTSR Aukščiausiosios Tarybos laikinai tebeveikiančio Prezidiumo įsaku formaliai buvo nustatyta, jo pavadintos „dvyliktojo šaukimo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos“ (iš tikrųjų – „pirmojo šaukimo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos“) posėdis prasidėjo 21 val. Šiame posėdyje buvo sprendžiami procedūriniai ir Aukščiausiosios Tarybos reglamento pakeitimo klausimai. Deputatai išrinko mandatų komisiją.

Po to deputatai svarstė A. Abišalos vadovaujamos deputatų grupės parengtą Lietuvos TSR AT reglamento papildymo nauju II¹ skirsniu „Lietuvos TSR AT Pirmininko rinkimas ir atšaukimas“ projektą. Deputatas E. Bičkauskas pateikė svarstyti TSR AT reglamento įstatymo 15 straipsnio pakeitimo projektą (du variantus) dėl AT sprendimų priėmimo vardiniu balsavimu. AT su-

⁷⁸ Posėdžio stenograma „Sąjūdžio deputatai aptaria valstybės atkūrimo tvarką“, *Nepriklausomybės sąsiuviniai* 1, 1 (2012): 39–55, https://alkas.lt/uploads/Nepriklausomybes-sasiuviniai/Nepriklausomybes-sasiuviniai_1.pdf.

⁷⁹ Šios kronikos sudarytojui elektroniniu laišku G. Puko atsiųsta detali informacija.

darė redakcinę komisiją šių projektų galutinei redakcijai parengti⁸⁰.

Kovo 10 d. rytą G. Pukui atvykus į Vilnių, su P. Kūriu susitikti ir paprašyti kartu apsvarstyti projektus jam pavyko tik tos dienos vakare. Profesorius „po trumpos diskusijos sutiko“. Projektų tekstus abu teisininkai nagrinėjo, vertino ir diskutavo keletą valandų (iki kovo 11-osios ankstyvo ryto)⁸¹. Abiejų teisininkų išdiskutuotus pasiūlymus ant Komisijos parengtų projektų tekstų savo ranka užrašinėjo P. Kūris. Tik pagrindinio projekto (3) pavadinime žodžio „nutarimas“ keitimą žodžiu „Aktas“ savo ranka užrašė G. Pukas⁸².

Kovo 10 d. po 7 valandos vakaro V. Landsbergis telefakso laišku gavo S. Lozoraičio *pro memoria*, kurioje jis pateikė savo nuomonę dėl kovo 8 d. iš Vilniaus gautų projektų. S. Lozoraičio siūlymai dėl valstybės atstatymo aktų tame laiške buvo šie:

„Man atrodo, kad LTSR Aukščiausioji Taryba, priėmusi projektą Nr. 1, turėtų tuoj pat pasidaryti Lietuvos Aukščiausioji Taryba. Tuo tikslu prie Deklaracijos (projektas Nr. 1) turėtų būti pridėtas sakinytis ... ir reikšti tautos suvereninę galią. Tuo tikslu susirinkę tautos atstovai pareiškia, kad vadinamoji „LTSR Aukščiausioji Taryba“ nuo 1990 m. kovo ... d. vadinsis Lietuvos Aukščiausioji Taryba⁸³.

Pasidariusi Lietuvos Aukščiausioji Taryba, ji galės padaryti Nutarimą dėl Lietuvos Valstybės Atstatymo (projektas Nr. 3. Šiame projekte siūlyčiau sekančius pakeitimus:

a) „... svetimos jėgos suvaržytas Lietuvos ...“. Vietoje žodžio „suvaržytas“ rašyti „sutrūkdytas“.

b) Paskutiniame sakinyje padaryti šitokį pakeitimą: ... TARYBA KAIP SUVERENINIŲ GALIŲ REIŠKĖJA SIEKS ĮGYVENDINTI PILNĄ SUVERENITETO GALIŲ VYKDYMĄ.

Priėmus Nutarimo projektą Nr. 3, reiktų eiti prie projekto Nr. 4 (Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl 1938 m. Konstitucijos). Jame aš siūlyčiau išbraukti skyrių, kuriuo patvirtinamas „LTSR AT“ nutarimas dėl 1939 m. sutarčių, tokiu būdu išvengiama bet kokio pripažinimo „LTSR AT“ aktams ir nutraukiamas bet koks ryšis su sovietine institucija.

Toliau būtų einama prie įstatymo, liečiančio Lietuvos Respublikos pagrindinį įstatymą. Ir pagaliau galima būtų priimti įstatymą dėl valstybės herbo, pavadinimo ir t. t., jei ta nėra jau išspręsta Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame įstatyme. Būtų tikslingiau šiuos klausimus įrašyti į Pagrindinį įstatymą.⁸⁴

Reikia pažymėti, kad V. Landsbergis, susirašinėdamas su S. Lozoraičiu, laikėsi konfidencialumo, todėl iš Lietuvos diplomatinės atstovybės Vašingtone fakso siunčiamų S. Lozoraičio laišku kopijų su pasiūlymais dėl rengiamų dokumentų projektų Valstybės atstatymo projektų komisijos nariams neplatino. Jam pačiam reikėjo įvertinti tai, ar ir į kuriuos iš gautų pasiūlymų verta atsižvelgti ir, vadovaujant Komisijos darbui, teikti atitinkamas pataisas projektų variantams.

KOVO 11 d., sekmadienis

Antrasis Aukščiausiosios Tarybos posėdis

G. Pukas kartu su P. Kūriu siūlomas redakcines pataisas valstybės atkūrimo aktų tekstams iki kovo 11 d. rytinio Aukščiausiosios Tarybos posėdžio pradžios perdavė E. Klumbiui, o šis –

⁸⁰ „Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 10 d. posėdžio N. 1 stenograma“, Lietuvos Respublikos Seimas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251059>

⁸¹ Šios kronikos sudarytojiu elektroniniu laišku G. Puko atsiųsta detali informacija.

⁸² Šios kronikos sudarytojiu elektroniniu laišku G. Puko atsiųsta detali informacija. Komisijos parengti projektai su P. Kūriu ir G. Puko redakciniais pasiūlymais saugomi G. Puko asmeniniame archyve.

⁸³ Deklaracijos dėl AT deputatų įgaliojimų projekte Komisijos priimta formuluotė, kad deputatai turi „mandatą ir prievolę atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suvereninę galią (suprema potestas) per šią Aukščiausiąją Tarybą“ tikslesnė, nes „šios“ Aukščiausiosios Tarybos pavadinimą kildino iš (siejų su) jos mandatu, o ne pripažino kaip LTSR Aukščiausiosios Tarybos pavadinimo pakeitimą.

⁸⁴ Landsbergis, *supra note*, 21: 94.

Č. Stankevičiui⁸⁵. Tuos teisininkų redakcinius pasiūlymus Aukščiausioji Taryba galėjo įvertinti tik kartu su deputatų pasiūlymais ir pastabomis po valstybės atkūrimo aktų projektų pristatymo (pateikimo) Aukščiausiajai Tarybai antrajame posėdyje.

10 val. prasidėjusiame antrajame (rytiniame) plenariniame posėdyje Aukščiausioji Taryba nutarimu patvirtino mandatų komisijos protokolą dėl 133 deputatų mandatų pripažinimo. Pabrėžtina, kad 102 deputatai iš 133 buvo remti Sąjūdžio⁸⁶. Po to Taryba svarstė ir priėmė 1-jame posėdyje sudarytos redakcinės komisijos patikslintą įstatymo dėl LTSR Aukščiausiosios Tarybos reglamento 15 straipsnio (dėl vardinio balsavimo) pakeitimo ir papildymo II' skirsniu (dėl Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko ir Pirmininko pavaduotojų rinkimų reglamentavimo) įstatymą.

Po to buvo siūlomi kandidatai į LTSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigas. Buvo pasiūlytos R. Ozolo, V. Landsbergio, M. A. Brazausko ir K. Motiekos kandidatūros. R. Ozolui ir K. Motiekai savo kandidatūras atsiėmus, M. A. Brazauskas ir V. Landsbergis sutiko būti kandidatais, išdėstė savo rinkimines programas ir atsakė į deputatų klausimus. Įvyko deputatų debatai dėl kandidatų ir buvo paskelbta Pirmininko rinkimų slauto balsavimo procedūros pradžia skiriant balsavimui pusantros valandos Tarybos posėdžio pertrauką⁸⁷.

Trečiasis Aukščiausiosios Tarybos posėdis⁸⁸

Po pertraukos paskelbtas ir patvirtintas LTSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko rinkimų balsų skaičiavimo komisijos slauto balsavimo rezultatų protokolai. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku 91 balsu „už“ ir 42 „prieš“ Vytautas Landsbergis paskelbtas išrinktas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku.

V. Landsbergio teikimu LTSR Aukščiausioji Taryba Pirmininko pavaduotojais išrinko Kazimierą Motieką („už“ 98 „prieš“ 2), Bronislovą Juozą Kuzmicką (117 „už“, nei vieno „prieš“) ir Česlovą Vytautą Stankevičių („už“ 105, 11 „prieš“), o AT sekretoriumi – Liudviką Sabutį („už“ 125, niekas nebalsavo „prieš“). Išrinktus Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką, jo pavaduotojus ir sekretorius bei Mandatų komisijos pirmininką Aloyzą Sakalą pagal pareigas Aukščiausioji Taryba patvirtino kaip pradinės sudėties Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą.

Gavusi LTSR Ministrų Tarybos pareiškimą dėl įgaliojimų grąžinimo, LTSR Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pareiškimo“, kuriuo Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko pareigas laikinai pavedė Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko pavaduotojai Kazimierai Prunskienei (nutarimo 3 punktą). „Už“ nutarimą balsavo 127 deputatai, niekas nebalsavo prieš, nebuvo susilaikiusiųjų. Tuo pačiu nutarimu Aukščiausioji Taryba pavedė Lietuvos TSR Ministrų Tarybai toliau vykdyti savo įgaliojimus, kol Respublikos Aukščiausioji Taryba sudarys naują vyriausybę⁸⁹.

⁸⁵ Tai patvirtino E. Klumbys rengiant šią kroniką.

⁸⁶ „Sąjūdis pradeda ir laimi – 1990 m. rinkimų rezultatai“, Lietuvos Respublikos Seimas, https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38196&p_t=272716

⁸⁷ „Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. plenarinio posėdžio Nr. 2 stenograma“, Lietuvos Respublikos Seimas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251075>

⁸⁸ Kovo 11 d. nuo 15 val. 30 min.

⁸⁹ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pareiškimo“ Nr. 1–7. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys I, 1991.

11 d. 1) Deklaracijos dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų pateikimas ir priėmimas

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis pristatė parengtą penkių teisės aktų paketą, pakomentavo jų sekos logiką pabrėždamas, kad paketo projektai vienas su kitu glaudžiai susiję ir turėtų būti priimami vienas po kito. Jis pateikė priėmimui pirmąjį – „Deklaracijos „dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“ – projektą ir perskaitė jo tekstą.

Pateiktame Deklaracijos projekte, palyginus su Komisijos kovo 9 d. pasirašytu projektu, buvo įrašyti du papildomi redakciniai patikslinimai: pirmos pastraipos pabaigoje sakinio fragmente „<...> Valstybės konstitucines institucijas“ žodis „konstitucines“ buvo pakeistas žodžiu „suverenines“, o paskutinės pastraipos sakinyje po žodžių „<...> per šią Aukščiausiąją Tarybą“ buvo papildytas „<...> kuri nuo 1990 m. kovo 11 d. 17 val. 15 min.⁹⁰ bus vadinama Lietuvos Aukščiausiąja Taryba“.

Dėl šio Deklaracijos sakinio papildymo V. Sinkevičius savo užrašuose yra užfiksavęs teisinius motyvus. Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai priėmus „Deklaraciją dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“, kuri skelbia ir jiems suteikia tautos atstovų mandatą ir prievolę per šią Tarybą atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suvereninę galią. Todėl priėmus šią Deklaraciją tautos atstovų susirinkimas toliau veikia kaip Lietuvos Aukščiausioji Taryba ir negali būti vadinamas LTSR Aukščiausiąja Taryba. Jos Pirmininkas negalėjo šios Deklaracijos ir po jos priimamų visų kitų nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktų (Įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo, Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo ir kitų įstatymų) pasirašyti kaip LTSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas⁹¹.

Todėl pasiūlytam Deklaracijos paskutiniojo sakinio papildymui reikėjo teisinio sprendimo tam, kad po Deklaracijos priėmimo Tarybos Pirmininkas ją pasirašytų kaip Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, o kitus aktus – kaip Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas.

Deputatas Z. Vaišvilai pasiūlė dėl Deklaracijos priėmimo balsuoti vardiniu balsavimu. Deputatams parėmus Z. Vaišvilos pasiūlymą įvyko slaptas balsavimas. Po balsų skaičiavimo pertraukos buvo paskelbti vardinio balsavimo dėl Deklaracijos priėmimo rezultatai: „už“ Deklaraciją balsavo 126, „prieš“ ne balsavo niekas, susilaikė – 6, negaliojančių biuletenių – 1.

11 d. 2) Įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo projekto svarstymas ir priėmimas

Po Deklaracijos priėmimo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis paskelbė: „Dabar svarstysime Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ projektą⁹². Jūs jį turite, bet aš vis tiek perskaitysiu.“ Jis perskaitė tokį tekstą:

„Žengdama į atkuriamą nepriklausomą valstybės gyvenimą, matydama oficialiuose pavadinimuose ir ženkluose nemažas dvasines ir politines reikšmes, jausdamasi įgaliota Lietuvos piliečių rinkėjų valios, Lietuvos Aukščiausioji Taryba n u t a r i a:

⁹⁰ Priimtoje Deklaracijoje 17 val. 15 min. laikas buvo patikslintas į 18 val.

⁹¹ V. Sinkevičiaus kovo 11 d. užrašai, 141.

⁹² Pabrėžtina, kad, teikdamas šio teisės akto į projektą Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai, V. Landsbergis jį pavadinė „[Lietuvos TSR] Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ projektu, kai pagal Komisijos narių kovo 9 d. pasirašytą projektą jo pavadinimas buvo kitoks – „[Lietuvos TSR] įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ projektas. V. Landsbergio pasakyti žodžiai – „Jūs jį turite, bet aš vis tiek perskaitysiu“ reiškia, kad deputatams projektas buvo išdalytas su siūlomu pavadinimo pakeitimu.

1. Konstitucijoje ir kituose teisiniuose norminiuose aktuose vartoti vienintelį oficialų valstybės pavadinimą „Lietuvos Respublika“, o trumpiau ir sudėtiniuose pavadinimuose – „Lietuva“, „Lietuvos“.
2. Toliau vartoti oficialų Lietuvos Respublikos valstybės Herbą ir ženklą – Vytį.
3. Lietuvos Aukščiausiųjų Tarybą vadinti „Lietuvos Respublikos Aukščiausiajia Taryba“.
4. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigybę nuo šiol vadinti „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko“ pareigybę.
5. Visus tolesnius šios Aukščiausiosios Tarybos aktus vadinti Lietuvos Respublikos pirmojo šaukimo Aukščiausiosios Tarybos aktais.
6. Sutinkamai su šio įstatymo pirmuoju straipsniu keičiami valstybinių organų pavadinimai.
7. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.⁹³

Norint suprasti argumentus, kodėl Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai V. Landsbergis teikė kovo 9 d. Komisijos parengto teisės akto projekto tekstą su pakeitimais, derėtų pastraipsniui palyginti abiejų tekstų atskirų straipsnių redakcinių pakeitimų teisinius argumentus dviejų kitų nepriklausomos valstybės atkūrimo aktų sekos kontekste.

„Įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ kovo 11-ąją teikiama svarstyti ir priimti Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai teksto siūlomas pataisas nulėmė tai, kad šis įstatymas turėjo būti priimamas po „Deklaracijos dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“, bet dar iki „Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ priėmimo. Įstatymas dėl valstybės pavadinimo ir herbo turėjo išspręsti tebesančią teisinę koliziją dėl „tos“ – LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir „šios“ – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos, išlikus tik jų pavadinimų panašumui, bet jau deklaruotam jos *nelygstamam legitimumui*.

Priėmusi Deklaraciją dėl deputatų įgaliojimų, deklaravusi deputatams tautos suteiktą mandatą atkurti nepriklausomą Lietuvos Respubliką, kartu deklaravusi (nustačiusi), kad nuo to momento ji vadinama (tampa) *Lietuvos Aukščiausiajia Taryba*, ji negalėjo priimti su savo statusu nesuderinamo vadinamojo Lietuvos TSR įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo.

Jau pirmiau minėta, kad Komisija, rengdama įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo projektą, tuo metu buvo priėjusi prie nuomonės, kad naujoji *Lietuvos Aukščiausioji Taryba* neturėtų priimti įstatymo dėl valstybės pavadinimo ir herbo kaip Lietuvos Respublikos įstatymo, kol nepriimtas aukščiausiosios teisinės galios Aktas dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės kaip Lietuvos Respublikos atstatymo. Tačiau tęstinė nepriklausoma Lietuvos valstybė turėjo būti atstatoma kaip Lietuvos Respublika harmoningų penkių konstitucinės galios aktų priėmimu. Todėl V. Landsbergio teiktame įstatymo dėl valstybės pavadinimo projekto straipsniuose, palyginus jį su kovo 9 d. projektu, buvo padaryti papildomi (harmonizuojantys) redakciniai pakeitimai.

V. Landsbergio pristatytas įstatymo projekto variantas žodžiu buvo įvardytas kaip „Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas dėl valstybės pavadinimo ir herbo“, kuris kovo 9 d. Komisijos parengtame projekto variante buvo vadinamas „Lietuvos Tarybų Socialinės Respublikos įstatymas“.

V. Sinkevičiaus archyve yra išlikęs V. Landsbergio ranka kovo 11-osios sesijos metu vėliau (po pateikimo) taisytas projekto „Variantas Nr. 2“, kurio pavadinimas įrašytas taip: „Aukščiausiosios Tarybos nutarimas dėl valstybės pavadinimo ir herbo“. Tas nutarimo projekto pataisų variantas turėjo būti papildomai išdalytas deputatams. Šio ranka taisyto varianto preambulėje, palyginus su kovo 9 d. Komisijos parengto projekto redakcija, V. Landsbergio plunksna pream-

⁹³ „Kovo 11 d. AT posėdžio Nr. 3 stenograma“, Lietuvos Respublikos Seimas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legislationAct/lt/TAK/TAIS.251084>

bulės tekste žodžiai „Tarybų Socialistinės Respublikos“ išbraukti ir palikta „Lietuvos Aukščiausioji Taryba nutaria:“, kaip ir buvo V. Landsbergio perskaityta bei užfiksuota stenogramoje. Taip norėta išvengti LTSR Aukščiausiosios Tarybos įstatymo priėmimo.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad V. Landsbergio taisymai ranka buvo daryti spausdintame penkių straipsnių kovo 9 d. projekto tekste, bet ne Komisijos narių pasirašytame papildytame septynių straipsnių teksto variante. Tačiau V. Landsbergio Aukščiausiajai Tarybai perskaitytas (taigi ir deputatams išdalytas) buvo septynių straipsnių projekto tekstas.

Teisiškai tobulesnes pateikto projekto redakcines pataisas verta išvardyti pastraipsniui ir palyginti su kovo 9 d. Komisijos papildytų septynių straipsnių teksto redakcija. Pateikto projekto 1 straipsnyje žodžiai „kituose įstatymuose“ pakeisti žodžiais „kituose teisiniuose norminiuose aktuose“. 3 straipsnyje išbraukta santrumpa „TSR“ ir, atsižvelgus į tik ką priimtą Deklaraciją dėl deputatų įgaliojimų, jis išdėstytas taip:

„3. Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą vadinti „Lietuvos Respublikos Aukščiausiaja Taryba.“

Analogiškai patikslintos 4 straipsnio (kovo 9 d. projekte buvusio 5), taip pat 5 straipsnio (kovo 9 d. projekte buvusio 4) pavadinimų formuluotės:

„4. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigybę nuo šiol vadinti „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko“ pareigybe.

5. Visus tolesnius šios Aukščiausiosios Tarybos aktus vadinti Lietuvos Respublikos pirmojo šaukimo Aukščiausiosios Tarybos aktais.“

Projekto 6 ir 7 straipsniai taisomi nebuvo.

Kronikos rengėjo nuomone, taip tapo aiškesnė pakeistos redakcijos nuostatų teisinė prasmė. Galima teigti, kad šiomis nutarimo nuostatomis Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba teisiškai galutinai atsiribojo nuo bet kokių, net menamų sąsajų su ankstesnėmis LTSR Aukščiausiosiomis Tarybomis ir visa surogatine „LTSR“ sąranga, kuri nebuvo Lietuvos valstybingumo forma, o išreiškė tik okupuotos Lietuvos teritorijos valdymo būdą.

Po nutarimo projekto pristatymo deputatas E. Bičkauskas pasiūlė, kad dėl valstybės pavadinimo ir herbo būtų priimtas ne nutarimas, o įstatymas. Savo pasiūlymą jis argumentavo tuo, kad „čia kalbama ir apie Konstituciją“. V. Landsbergis pateikė kai kuriuos paaiškinimus, po to paskelbė: „Gerai. Vadinas [nutarimą] pakeičiame į Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos įstatymą.“

Pagal nutylėjimą tai buvo pirmasis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas. Įstatymas „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ buvo priimtas atviru balsavimu vienbalsiai, 133 balsais⁹⁴.

11 d. 3) Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl Lietuvos valstybės atstatymo“ pateikimas

Po įstatymo „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ priėmimo AT Pirmininko pavaduotojas Č. Stankevičius projektų rengėjų Komisijos vardu pristatė (perskaitydamas) 9 d. parengtą projektą Nr. 3 – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl Lietuvos valstybės atstatymo“ projektą.

Jo tekstas visiškai atitiko Komisijos kovo 9 d. pasirašytą projekto Nr. 3 tekstą, tik su kevirtosios pastraipos redakciniu patikslinimu. Teikiamo (perskaityto) Aukščiausiajai Tarybai projekto ketvirtosios pastraipos sakinio dalis „pripažįsta sienų nekintamumo principą kaip jis

⁹⁴ „Aukščiausiosios Tarybos 1990-03-11 posėdžio Nr. 3 stenograma“.

suformuluotas Helsinkio konferencijos Baigiamajame Akte“ iki kablelio buvo patikslinta taip: „<...> pripažįsta sienų neliečiamumo principą, kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte.“⁹⁵ Perskaitęs tekstą pranešėjas specialiai atkreipė dėmesį į kitą patikslinimą: „Jūsų išdalintuose tekstuose pačiame paskutiniame sakinyje paskutinėje eilutėje mes pataisėme vieną žodį: vietoje „sieks“ įrašėme „pradeda“. Aš prašau jūsų ištaisyti jį patiems.“⁹⁶

11 d. 4) Įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ projekto pateikimas

Po to pranešėjas Č. V. Stankevičius pristatė (perskaitydamas) 4-ąjį – Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ – projektą, kurio tekstas pateiktas Kronikos kovo 9 d. skyrelyje.

Atkreipiamė dėmesį, kad pristatymė šio įstatymo projekte nebuvo atsižvelgta (Komisijoje nebuvo svarstyta) į kovo 10 d. 7 val. vakaro V. Landsbergio gautoje S. Lozoraičio atmintinėje (pro memoria) teiktą pasiūlymą: „Jame siūlyčiau išbraukti skyrių, kuriuo patvirtinamas „LTSR AT“ nutarimas dėl 1939 m. sutarčių, tokiu būdu išvengiama dėl kokio pripažinimo „LTSR AT“ aktams ir nutraukiamas bet koks ryšis su sovietine institucija.“⁹⁷

Kartu su įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ įstatymo projektu pranešėjas pristatė (perskaitė ir pakomentavo) 5-ąjį – Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ – projektą, kurio tekstas pateiktas kovo 9 d. skyrelyje.

Deputatai turėjo daug klausimų ir pastabų dėl šiuo įstatymu tvirtinamo Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projekto. Pranešėjas pažymėjo, kad pateiktam Laikinajam Pagrindiniam įstatymui (LPĮ) panaudoti nuo 1989 metų Sąjūdžio rengti ir jo spaudoje skelbti Lietuvos TSR konstitucijos pakeitimo projektai. Teikiamame LPĮ projekte, kaip numatyta Sąjūdžio rinkiminėje programoje, panaikintos visos Lietuvos pareigos ir prievolės dėl Tarybų Sąjungos, jos konstitucijos ir įstatymų. Jis atkreipė dėmesį į pirmąjį Laikinojo Pagrindinio Įstatymo straipsnį, kuris skelbia: „Lietuvos Respublika yra suvereni demokratinė valstybė, išreiškianti Lietuvos liaudies bendrą valią ir interesus.“

Pranešėjas pabrėžė, kad būtų geriausia, jeigu būtų parengtas naujos Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas, tačiau nauja Laikinoji Konstitucija iki valstybės atstatymo dienos negalėjo būti parengta. Buvo pasakyta, kad šis darbas dar laukia ateityje dėl to, kad pritaikomai veikiančiai teisinei sistemai reikia praeiti tam tikrą vystymosi laikotarpį, kad ji atitiktų tikrai demokratiškos Lietuvos Respublikos teisinius pamatus.

Po trumpos pertraukėlės dėl pateiktų projektų vyko bendri debatai. Į deputatų pastabas ir klausimus dėl Laikinojo Pagrindinio Įstatymo (LPĮ) išsamiai atsakinėjo LPĮ rengimui vadovavęs deputatas teisininkas K. Lapinskas. Klausimus ir atsakymus galima rasti kovo 11 d. trečiojo posėdžio stenogramoje⁹⁸.

⁹⁵ „Aukščiausiosios Tarybos 1990-03-11 posėdžio Nr. 3 stenograma“ skyrelis „Deputato Č. Stankevičiaus pranešimas dėl nutarimo „Dėl Lietuvos valstybės atstatymo“ ir diskusijos dėl šio pranešimo“.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ Landsbergis, *supra note*, 21: 94. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251084>

Čia išskirtinai reikia paminėti deputato A. Leščinsko pasiūlymą nutarimą „Dėl Lietuvos Valstybės atstatymo“ pakeisti „*aktu arba rezoliucija*“ ir deputato K. Lapinsko atsakymą dėl šio pasiūlymo. K. Lapinskas paaiškino, kad rengėjai šį dokumentą pervadino į nutarimą, nors pirminiame variante jis buvo vadinamas Aktu, kadangi 1918 metų vasario 16 d. aktas taip pat vadinosi „nutarimas“. K. Lapinskas pritarė tam, kad pasiūlymas dokumento pavadinime žodį „nutarimas“ vėl gražinti į „Aktas“ būtų apsvarstytas redakcinėje grupėje.

Aukščiausioji Taryba patvirtino bendrą visų valstybės atkūrimo projektų redakcinę grupę. Į grupės narius buvo pasiūlyti valstybės atkūrimo projektų rengimo komisijos nariai – deputatai Č. V. Stankevičius, K. Lapinskas, A. Saudargas, V. P. Andriukaitis, R. Ozolas, V. Katkus, taip pat deputatai K. Motieka, V. Šadreika, E. Grakauskas, K. Antanavičius, V. Terleckas ir Z. Balcevičius. Į redakcinę grupę V. Landsbergis kaip ekspertą pasiūlė įtraukti ir prof. P. Kūrį, kadangi grupėje galėjo būti svarstomi pastarojo kartu su G. Puku parengti redakciniai pasiūlymai.

Aukščiausioji Taryba pavedė redakcinei grupei iki 21 valandos svarstomus tris (du jau buvo priimti) valstybės atkūrimo aktų projektus patikslinti įvertinant gautas pastabas ir redakcinius pasiūlymus ir parengti juos priimti Aukščiausioje Taryboje. Pradedant darbą Aukščiausiosios Tarybos sudarytai redakcinei grupei prof. P. Kūris pasiūlė pakviesti ir teisininką Gintarą Puką, kuris turėjo jų bendrai parengtus redakcinius pasiūlymus, kad juos nuosekliai pristatytų.

11 d. 5) Redakcinių pasiūlymų valstybės atkūrimo aktams nagrinėjimas Aukščiausiosios Tarybos *ad hoc* redakcinėje grupėje

Redakcinei grupei pradedant svarstyti deputatų ir ekspertų siūlymus dėl redakcinių pataisų valstybės atkūrimo aktų projektams P. Kūris pasiūlė, kad jų su G. Puku parengtus redakcinius pasiūlymus būtų pakviestas pristatyti G. Pukas, kuris Aukščiausiosios Tarybos posėdyje dalyvavo svečio teisėmis. Redakcinei grupei sutikus, pristatydamas redakcinei grupei abiejų teisininkų pasiūlymus G. Pukas naudojo darbinius užrašus ant jam E. Klumbio perduotų projektų tekstų kartu su savo parengtais svarstyti darbinius projektų ruošinius su inkorporuotais abiejų teisininkų pasiūlymais. G. Pukas: „*Aš perteikiau turimą informaciją, pateiktus pasiūlymus, paaiškinimus.*“⁹⁹

Redakcinė grupė darbą pradėjo nuo pasiūlytų redakcinių pataisų nutarimo „Dėl Lietuvos Valstybės atstatymo“ projektui. Jau pirmiau minėta, kad Aukščiausiosios Tarybos posėdyje deputatas A. Leščinskas pateikė siūlymą nutarimą „Dėl Lietuvos Valstybės atstatymo“ pavadinti „*aktu arba rezoliucija*“. Savo ruožtu P. Kūris ir G. Pukas savo pastabose taip pat siūlė dokumentą pavadinti Aktu ir pavadinime įterpti žodį „Nepriklausomos“. Redakcinė grupė pritarė tam, kad dokumento pavadinimas būtų „*Aktas dėl Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo*“.

Akto pirmosios pastraipos formuluotėje „*Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos suvaržytas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas*“ P. Kūris ir G. Pukas siūlė žodį „suvaržytas“ pakeisti žodžiu „panaikintas“¹⁰⁰. Argumentuodami, „kad toliau nenutrūktų mintis“¹⁰¹, jie pasiūlė formuluotę pratęsti įrašant „*ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė*“. Redakcinė grupė šiems redakciniams pasiūlymams pritarė.

⁹⁹ V. Čeplevičiūtė, „Kovo 11-osios Akto užkulisiai“, *Respublika*, 2000 m. kovo 11, Nr. 59 (2993).

¹⁰⁰ Čia ir toliau P. Kūrio ir G. Puko pasiūlymai cituojami ir remiantis jų autentiškais užrašais, saugomais G. Puko asmeniniame archyve.

¹⁰¹ Čeplevičiūtė, *op. cit.*

P. Kūrio ir G. Puko įvertinimu, Akto antroje pastraipoje, kurioje akcentuojama, kad 1918 m. nepriklausomybės Aktas ir Steigiamojo Seimo 1920 m. rezoliucija niekada nebuvo panaikinti formuluotės teisiškai nėra pakankamai tikslu, nes „jie „nebuvo panaikinti, egzistavo, bet neturėjo teisinės galios“¹⁰². Jų pasiūlymui dvi formuluočių dalis „niekada nebuvo panaikinti. Jie turi pilną galią ir <...>“ pakeisti tęstine formuluote „niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir <...>“¹⁰³ redakcinė grupė pritarė.

Trečioje pastraipoje P. Kūris ir G. Pukas siūlė formuluotėje išbraukti antrą sudurtinio sakinio nuostatą, kad Lietuvoje „neveikia jokios kitos valstybės konstitucija“¹⁰⁴. Vietoje jos jie siūlė iš ketvirtos pastraipos atkelti nuostatą apie sienų neliečiamumo principą pagal Helsinkio pasitarimo Baigiamąjį aktą. Redakcinėje grupėje tokiems esminiams Akto projekto pakeitimams nebuvo pritarta. Buvo pritarta tik pirmojo sudurtinio sakinio dalyje pirmojoje dalyje „Lietuvos teritorija yra vientisa ir nedaloma, <...>“ siūlymui po žodžio „Lietuvos“ įterpti žodį „valstybės“.

P. Kūrio ir G. Puko pasiūlymui ketvirtąjį Akto pastraipos sakinio pradžią papildyti nuostata „Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, <...>“ redakcinėje grupėje buvo pritarta.

Nors Akto projekto antroje pastraipoje pabrėžiama, kad Steigiamojo Seimo 1920 m. rezoliucija, kuri deklaravo atkurtą demokratinę Lietuvos Respubliką, yra atkuriamas Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas, P. Kūris ir G. Pukas papildomai pasiūlė ketvirtąjį Akto pastraipą papildyti Lietuvos įsipareigojimu garantuoti demokratinės valdymo tvarką ir visą šios pastraipos sakinį išdėstyti taip: „Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę tarptautinės teisės principams, įsipareigoja garantuoti demokratinę valdymo tvarką, žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.“

Redakcinėje grupėje niekam nepaprašius paaiškinti, kokiais argumentais grindžiamas tokios dviprasmiškos politinės garantijos reikalingumas¹⁰⁵, toks papildymas be svarstymo buvo įrašytas į redakcinės grupės tikslinamą Akto projektą. Svarstant Akto projektui pasiūlytas redakcinės pataisas, jo projektą su visomis pritartomis redakcinėmis pataisomis savo ranka užrašinėjo V. P. Andriukaitis. Šis papildymas su V. P. Andriukaičio įterptu dar vienu žodžiu „viduje“ jo buvo užrašytas taip: „Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą, kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte. Lietuva įsipareigoja garantuoti viduje demokratinę valdymo tvarką, žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.“¹⁰⁶

Ankstesniame skyrelyje jau minėta, kad nutarimo (Akto) projekto pristatymo Aukščiausiąjai Tarybai metu pranešėjas (šios kronikos teksto rengėjas) buvo paskelbęs, kad paskutinėje

¹⁰² Čeplevičiūtė, *supra note*, 99.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Tiesioginis SSRS konstitucijos galiojimo paneigimas Akte jį rengusiai Komisijai buvo svarbus kaip tęstinės Lietuvos valstybės atkūrimo principo sudėtinė dalis, kai SSRS vadovybė Lietuvai ir tarptautinei bendruomenei pabrėždavo SSRS konstitucijos galiojimą Lietuvai ir *a priori* kvestionavo jos „vienašališko“ nepriklausomybės atstatymo teisėtumą tvirtindama, kad „iš SSRS išstoti“ įmanoma tik pagal jos konstituciją.

¹⁰⁵ Lietuvos istorijoje užfiksuota, kad P. Kūris faktiškai yra pripažinęs šią nuostatą buvus politinio pobūdžio papildymu: „Kaip prisimena pats P. Kūris, jis buvo įrašęs ir, anot jo, papildomą demokratijos saugiklį, t. y. „garantuoti viduje demokratinę valdymo tvarką“. P. Kūris, 2007 01 04 interviu istorijos knygos autoriams: Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius, *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki kovo 11-osios*, XII t. I d., 530.

¹⁰⁶ V. P. Andriukaičio užrašyta Akto su pataisomis faksimilė. Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius, *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki kovo 11-osios*, XII t. I d., 557.

projekto pastraipoje žodis „siek“ jo projekto rengėjų buvo pakeistas žodžiu „pradedą“. Redakcinėje grupėje šioje formuluotėje dar buvo pritarta įterpti patikslinančius žodžius „šiuo aktu“ ir ji buvo išdėstyta taip: „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.“

Kokiais teisiniais argumentais abu teisininkai grindė kai kuriuos savo bendrus pasiūlymus ir kaip jie patys vertino pasiūlymų poveikį Akto projektui, žinoma pagal jų pasisakymus apie tai pirmą kartą 2000 m. kovo 11 d. duotame interviu spaudai. P. Kūris jų pasiūlymus Akto projektui įvertino trumpai: „Aš to nevadinčiau redagavimu.“ G. Pukas juos apibūdino taip: „Noriu pabrėžti, kad mes jokiū būdu nepretendavome į principinių klausimų redakciją. Profesorius teisingai pasakė, kad mes neredagavome. Mes tik pateikėme pastabas, kurios, mūsų manymu, teisine prasme buvo tikslesnės.“¹⁰⁷

Redakcinėje grupėje buvo pritarta P. Kūrio ir G. Puko redakcinėms pataisoms „Įstatymo dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ projektui: preambulės antrosios pastraipos frazėje „<...> konstatuodama, kad 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimas buvo neteisėtai sustabdytas“ žodis „galiojimas“ buvo pakeistas žodžiu „veikimas“: pastraipa „<...> laikydama 1940 m. liepos 21 d. Liaudies Seimą svetimos valstybės valios reiškimo įrankiu, o jo nutarimus – neteisėtai“ buvo išbraukta¹⁰⁸; atsižvelgta į pasiūlytas 2 ir 4 straipsnių teksto smulkias redakcines pataisas.

Tačiau S. Lozoraičio kovo 8 d. V. Landsbergiui atsiųstoje *pro memoria* įrašytas pasiūlymas iš šio įstatymo preambulės išbraukti pirmąją pastraipą „<...> patvirtindama Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 7 d. nutarimą „Dėl 1939 metų Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo“ svarstyti redakcinei grupei nebuvo pateiktas. S. Lozoraitis savo siūlymą buvo argumentavęs taip: „Tokiu būdu išvengiama bet kokio pripažinimo „LTSR AT“ aktams ir nutraukiamas bet koks ryšys su sovietine institucija.“¹⁰⁹

11 d. 6) Akto dėl Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo ir įstatymų dėl 1938 m. Konstitucijos galiojimo atstatymo ir jos pakeitimo Laikinoju Pagrindiniu Įstatymu priėmimas

Aukščiausiosios Tarybos posėdyje po pertraukos, prieš teikiant patikslintus projektus priėmimui, deputatas Č. Juršėnas pasiūlė, kad 3-iasis dokumentas (Aktas dėl Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo) būtų priimamas balsuojant vardiniu būdu. Deputatai pasiūlymui pritarė.

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis Akto projektą Aukščiausiosios Tarybos balsavimui dėl priėmimo teikė be P. Kūrio pasiūlytos papildomos, deputatų nediskutuotos formuluotės, kad Lietuva „įsipareigoja garantuoti [viduje] demokratinę valdymo tvarką“. Teikdamas Akto projektą priėmimui nuostatoje, kad [Lietuvos valstybė] „užtikrina žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises“, jis žodį „užtikrina“ pakeitė žodžiu „garantuoja“.

Pirmininkas perskaitė Aukščiausiosios Tarybos priėmimui vardiniu balsavimu teikiamo Akto tekstą:

¹⁰⁷ Čeplevičiūtė, *supra note*, 99.

¹⁰⁸ Ant projekto teksto P. Kūrio įrašytas išbraukimo motyvas: „Tai jau buvo pasakyta LTSR AT 1990 02 07 nutarime“.

¹⁰⁹ Landsbergis, *supra note*, 21: 94.

„LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
AKTAS

dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas.

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą, kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte, garantuoja žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.“

Dėl balsavimui V. Landsbergio pateikto Akto su redakcinėje grupėje pritartu teisiniu redakcinio pobūdžio patikslinimu, bet be išbraukto galimai dviprasmiško papildomo atkuriamos Lietuvos valstybės įsipareigojimo garantuoti demokratinę vidaus tvarką, Aukščiausiosios Tarybos posėdyje niekas nei iš redakcinės grupės, nei iš kitų deputatų jokių klausimų nekėlė ir jokios pastabos nepareiškė.

Pamatinį nepriklausomos Lietuvos Respublikos atstatymo konstitucinį Aktą deputatai vardiniu balsavimu (pasirašdami vardinio balsavimo kortelėse) 1990 m. kovo 11 d. 22 val. 44 min. priėmė 124 balsais, prieš nebalsavo niekas, 6 deputatai susilaikė. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui V. Landsbergiui skelbiant vardinio balsavimo rezultatus, deputatas, kurio pavardė buvo perskaityta, atsistodavo ir žodžiu patvirtindavo, kaip jis balsavo.

Kai Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtas Aktas buvo paskelbtas, jos Pirmininko ir Sekretoriaus pasirašytas, vėliau ant didelio popieriaus lapo buvo atspausdintas ir jų pasirašytas kartotinis Akto tekstas (dublikatas), po kuriuo turėjo galimybę pasirašyti už Akto priėmimą balsavusieji deputatai.

11 d. 7) Įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ priėmimas

Pirmininko pavaduotojas Č. V. Stankevičius perskaitė Aukščiausiajai Tarybai balsuoti dėl priėmimo pateiktų kitų dviejų įstatymų projektų tekstus:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAS

dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba,

- patvirtindama Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 metų vasario 7 dienos nutarimą „Dėl 1939 metų Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo“;
- konstatuodama, kad 1938 metų gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo neteisėtai sustabdytas, TSR Sąjungai 1940 metų birželio 15 d. vykdžius agresiją prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ją aneksavus,
- siekdama atstatyti pažeistas tautos ir Lietuvos valstybės suverenines teises, n u t a r i a:

1. Nutraukti 1978 metų balandžio 20 d. Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) galiojimą.

2. Nutraukti 1977 metų spalio 7 d. TSRS Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo), taip pat TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų, kitų TSRS įstatymų galiojimą Lietuvos Respublikos teritorijoje.

3. *Atnaujinti 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos veikimą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, sustabdant tų skyrių ir straipsnių, kurie reglamentuoja Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės kontrolės statusą, galiojimą.*

4. *Nustatyti, kad 1938 metų gegužės 12 dieną Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymas pats savaime neatkuria Lietuvos Respublikoje iki 1940 metų birželio 15 dienos veikusių įstatymų.“*

Įstatymas dėl 1938 m. gegužės 12 dienos Konstitucijos galiojimo atstatymo priimtas atviru balsavimu, vienbalsiai („už“ balsavo 128 deputatai).

11 d. 8) Įstatymo dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimas

Deputatas K. Lapinskas pateikė Aukščiausiosios Tarybos sprendimui siūlomas redakcinės grupės išvadas dėl deputatų pasiūlytų Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo. Pavyzdžiui, K. Lapinskas pateikė redakcinės grupės siūlymą pritariti 7 str. papildymui, kad tautinėms bendrijoms sudaromos sąlygos vartoti ir ugdyti gimtąsias kalbas, taip pat 57 str. papildymui, kad joms sudaromos galimybės turėti ikimokyklinės įstaigas ir mokyti vaikus gimtąja kalba, kuriems Aukščiausioji Taryba pritarė. Ji taip pat pritarė pasiūlytai normai, kad Aukščiausiosios Tarybos deputatas negali būti kitos Tarybos deputatas. Aukščiausiosios Tarybos priėmimui pateikto Įstatymo pataisytas tekstas buvo išdėstytas tokia redakcija:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAS

dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio įstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, atsižvelgdama į būtinumą suderinti atstatytos 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos nuostatas su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais, n u t a r i a:

1. *Sustabdyti 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimą.*

2. *Patvirtinti Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį įstatymą.*

3. *Nustatyti, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvos įstatymai bei kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam įstatymui.*

4. *Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.“*

„Įstatymas dėl Laikinojo Pagrindinio Įstatymo patvirtinimo“ buvo priimtas atviru balsavimu 125 balsais „už“, vienam balsuojančiajam susilaikius.

Priėmus šį Įstatymą jį pasirašyti turėjo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir antru parašu – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sekretorius L. Sabutis. Nuo Laikinojo Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo pagal jo 87 straipsnio 1 punktą visus Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtus įstatymus ir kitus Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo priimtus aktus Pirmininkas pasirašydavo vienasmeniškai.

Pasibaigus Aukščiausiosios Tarybos kovo 11 d. posėdžiui, jame priimti Lietuvos Nepriklausomos valstybės atkūrimo dokumentai buvo spausdinami, dar kartą skaitomi, ar spausdinant neįsivėlė klaidų, ir rengiami pasirašyti. Juos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui V. Landsbergiui jau po vidurnakčio pateikė Aukščiausiosios Tarybos sekretorius L. Sabutis ir dokumentų rengimo komisijos narys V. Sinkevičius. Dokumentų pasirašymo epizodai čia panaudoti iš V. Sinke-

vičiaus straipsnio¹¹⁰.

Minėta, kad Aukščiausiosios Tarybos posėdyje svarstant nutarimo „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ projektą, vietoje žodžio „nutarimas“ buvo pasiūlyta įrašyti „įstatymas“. Pasiūlymui pritarus buvo priimtas *Aukščiausiosios Tarybos įstatymas*. Prieš V. Landsbergiui pasirašant šį teisės aktą V. Sinkevičius atkreipė jo dėmesį į tai, kad *įstatymas gali būti „Lietuvos Respublikos“, o ne „Aukščiausiosios Tarybos“*, bet tol, kol *įstatymas, kuriuo nustatomas valstybės pavadinimas „Lietuvos Respublika“*, neišgaliojo, jis negali būti laikomas Lietuvos Respublikos įstatymu. V. Sinkevičius pasiūlė išbraukti žodžius „Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos“. V. Landsbergis ir L. Sabutis su tokiu pasiūlymu sutiko, V. Landsbergis pasirašė įstatymą korektiškai pataisytu pavadinimu – „Įstatymas dėl valstybės pavadinimo ir herbo“. Tokia pataisa laikytina redakcinio pobūdžio, ji įstatymo turinio nepakeitė, nes deputatų valios, kuri buvo pareikšta priimant šį įstatymą, neiškreipė.

Atidžiai skaitydamas priimto Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ tekstą, V. Landsbergis atkreipė dėmesį į priimto įstatymo preambulės pirmos pastraipos nuostatą, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba *patvirtina* LTSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 7 d. nutarimą „Dėl 1939 metų Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo“. Ši nuostata neatitiko prieš tai priimtų Deklaracijos „Dėl Lietuvos TSR deputatų įgaliojimų“ ir Įstatymo „dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ nuostatų. Būtų teisiškai nelogiška, jeigu Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, priėmusi minėtus Deklaraciją ir Įstatymą, taip pat Aktą dėl Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo, dar tvirtintų *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 7 d. nutarimą „Dėl 1939 m. Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių likvidavimo“*. V. Sinkevičius pasiūlė žodį „patvirtinama“ pakeisti žodžiais „atsižvelgdama į“. Ši redakcinė pataisa neiškreipė Aukščiausiosios Tarybos priimto įstatymo prasmės, ji buvo būtina siekiant visas įstatymo nuostatas geriau suderinti su prieš tai priimtais dokumentais. Kai įstatymo tekstas buvo perspausdintas su padaryta pataisa, V. Landsbergis jį pasirašė¹¹¹.

Išvados

Po 1990 m. vasario 24 d. rinkimų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą pirmojo turo tapo akivaizdu, kad po antrojo turo Aukščiausioje Taryboje Sąjūdžio deputatų blokas užsitikrins absoliučią 2/3 deputatų daugumą 141 *viety Aukščiausioje Taryboje ir turės daugumos rinkėjų valia suteiktą mandatą ir prievolę atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę*.

Todėl rinkimus pirmajame ture laimėjusių Sąjūdžio deputatų susirinkimas kovo 1 d. nutarė, kad Sąjūdžio lyderis V. Landsbergis sudarys jo vadovaujamą Sąjūdžio deputatų centrinę darbo grupę arba komisiją Lietuvos valstybės atkūrimo pagrindinių teisės aktų projektams parengti.

Per intensyvaus darbo savaitę iki kovo 10 d. suplanuoto išrinktos naujosios Aukščiausiosios Tarybos pirmojo posėdžio 8 Sąjūdžio deputatų ir vieno teisininko ne deputato Komisija parengė vientisą Lietuvos valstybės atkūrimo „teisinio mechanizmo“ projektų paketą, susidedantį iš penkių teisės aktų, siūlydama juos priimti tokia seka:

¹¹⁰ Vytautas Sinkevičius, „Kovo 11-osios naktis V. Landsbergio kabinete: kaip buvo nukabinatas M. Gorbaciovo portretas“, 15min.lt., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/vytautas-sinkevicius-kovo-11-osios-naktis-v-landsbergio-kabinete-kaip-buvo-nukabinatas-m-gorbaciovo-portretas-582-936362>.

¹¹¹ *Ibid.*

1. Deklaracija dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų.
2. Įstatymas dėl valstybės pavadinimo ir herbo.
3. Aktas dėl Nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo.
4. Įstatymo dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo.
5. Įstatymo dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo patvirtinimo.

Komisijos parengtų projektų redakcijos dar buvo tikslinamos jų svarstymo ir priėmimo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos kovo 11 d. trečiajame (vakariniame) posėdyje metu pagal Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos sudarytos redakcinės grupės redakcinius pasiūlymus.

Kadangi 1990 m. vasario 24 d. – kovo 10 d. rinkimuose deputatai buvo renkami formaliai į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą, pirmajame (vakariniame) kovo 10 d. ir antrajame (rytiniame) kovo 11 d. posėdžiuose, priimdama organizacinio pobūdžio nutarimus, rinkdama savo Pirmininką, Pirmininko pavaduotojus ir formuodama Prezidiumą, išrinkta iš esmės kitokia Aukščiausioji Taryba formaliai dar naudojosi Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos pavadinimu ir anos veiklai taikomais Lietuvos TSR teisės aktais.

Trečiajame (vakariniame) kovo 11 d. posėdyje naujoji Aukščiausioji Taryba priėmė savo išskirtinį statusą apibrėžiančią „Deklaraciją dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“, kuri skelbė apie balsavimo teisę turinčių Lietuvos gyventojų daugumos jiems suteiktą tautos atstovų mandatą ir prievolę per šią Tarybą atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suvereninę galią.

Deklaracija skelbė, kad „svetimos valstybės Lietuvai primestų struktūrų panaudojimas neturi būti interpretuojamas kaip jas primetusios valstybės suvereniteto lietuvių tautai ir jos teritorijai arba tos valstybės aneksijos teisėtumo pripažinimas.“

Priimdama Deklaraciją, naujoji Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad ji tampa („bus vadinama“) Lietuvos Aukščiausiąja Taryba. Šis pavadinimas dar buvo patikslintas po Deklaracijos paskelbimo priėmus „Įstatymą dėl valstybės pavadinimo ir herbo“. Jis nustatė, kad Lietuvos Aukščiausioji Taryba turi būti vadinama Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, o visi tolesni jos priimami teisės aktai bus vadinami Lietuvos Respublikos pirmojo šaukimo Aukščiausiosios Tarybos aktais.

Lietuvos Aukščiausioji Taryba, priėmusi Deklaraciją apie savo tikrąjį statusą ir įgaliojimus, taip atsiribojo nuo bet kokių formalių tęstinumo sąsajų su Lietuvai okupavusios valstybės primesta surogatine institucija – buvusią visų „šaukimų“ Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama tautos suvereninę galią ir vykdydama jai skirtą prievolę, trečiuoju pagal loginę seką priėmė ir paskelbė pamatinį Lietuvos valstybės atstatymo teisės aktą, kuris įgijo galutinį pavadinimą „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“.

Visi Lietuvos valstybės atkūrimo teisės aktai grindžiami bendru atkuriamos Lietuvos valstybės tęstinumo principu. Šis principas tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Akte dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo: „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas.“

Šio principo taikymas atsispindi ir Lietuvos Respublikos Įstatyme dėl atkuriamos valstybės pavadinimo ir herbo, taip pat Lietuvos Respublikos Įstatyme „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“, kuris buvo priimtas tuoj po to, kai tik buvo priimtas,

paskelbtas ir įsigaliojo Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo Aktas.

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimas sustabdė simboliškai trumpam laikui atstatytą 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimą. Ją pakeitęs Laikinis Pagrindinis Įstatymas tapo atkurtos Lietuvos valstybės nepriklausomybės faktiško realizavimo laikotarpio Laikinąja Konstitucija. Teisine prasme jis atstatė sovietinės okupacijos nutraukto Lietuvos konsitucionalizmo tęstinumą, neturintį jokių teisinių sąsajų su 1940 m. Lietuvai prievarta primesta surogatine sovietine konstitucija.

Užbaiga

Bėgant metams ir Nepriklausomybės atkūrimo istoriniams įvykiams tolstant istorijos dešimtmečiuose įvairūs autoriai yra paskelbę atskirus to laikotarpio faktus ir prisimenamus epizodus. Kai laikui bėgant labiau pasikliaujama atmintimi negu remiamasi trapiu, tolstančio į praeitį laikotarpio pirminių šaltinių karkasu, susiklosto bendras memuarinis naratyvas, kuriame pasitaiko subjektyvių, netikslių ar net prieštaringų įvykių ir faktų interpretacijų. Nuoseklus ir detalaus kronikos paveikslas apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo dokumentų rengimą 1990 m. kovo 1–11 dienomis stoka paskatino šio teksto rengėją pamėginti atkurti (restauruoti) to trumpo laikotarpio kronikos karkasą.

Rengdamas šią Kroniką 2020–2021 m. laikotarpiu jos rengėjas vadovavosi nuostata, kad tik autentiškai fiksuoti įvykiai ir faktai, o ne jų interpretacija ar atskiros nuomonės gali būti kronikos karkasas. Rengėjas, kiek jam prieinama ir įmanoma, rėmėsi rašytiniais šaltiniais – komisijos narių išsaugotais Nepriklausomos valstybės atstatymo tarpiniais projektais ir Valstybės atkūrimo projektų rengėjų bei kai kurių kitų asmenų užrašuose užfiksuotais autentiškais faktais.

Vis dėlto ir pats rengėjas šiame darbe susidūrė su sunkumais dėl juodraštinuose pirminiuose šalininiuose fragmentiško ir nevienareikšmiško faktų ir jų sekos fiksavimo. Šios Kronikos rengėjui pagrindinių sunkumų kilo dėl anuo metu rengtų dokumentų projektų ir jų pataisų fiksuotų datų (o ypač – valandų) stokos. Dėl to ir šioje Kronikoje galėjo atsirasti netikslumų.

Šios kronikos teksto atsiradimas ir pateikimas į viešumą būtų neįmanomas be dalies aktyvios Lietuvos valstybės atkūrimo projektų rengimo komisijos narių pagalbos pasidalijant jų išsaugotais faktografiniais šaltiniais ir teikiant patikslinimus ankstesnėms kronikos teksto redakcinėms versijoms. Atkuriant 1990 m. kovo 1–11 d. kroniką rengėjui ypač daug padėjo teisininkas V. Sinkevičius, kuris yra fiksavęs ir asmeniniame archyve išsaugojęs to dinamiško laikotarpio dokumentų projektų kopijas ir posėdžių užrašus. Kronikos rengėjas už leidimą jais pasinaudoti ir paaiškinimus yra jam dėkingas.

Kronikos rankraštis 2021 m. vasarą buvo pasiūstas svarstyti ir pateikti pastabas kai kuriems Nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo aktų projektų rengimo Komisijos nariams. Už kritiškai perskaitytą Kronikos tekstą ir vertingas pastabas rengėjas dėkoja Komisijos nariui, Lietuvos nepriklausomybės Akto signatarui Algirdui Saudargui. Už konsultacijas ir pastabas dėl atskirų Kronikos epizodų rengėjas dėkoja Komisijos nariui, Lietuvos nepriklausomybės Akto signatarui Egidijui Klumbiui, taip pat teisininkui Gintarui Pukui. Už techninę pagalbą rengėjas dėkoja Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos archyvo skyriaus vyr. specialistei Rasai Narbutaitei.

pabaiga

A CHRONICLE OF THE ACTIONS OF 1–11 MARCH 1990 FOR THE RESTORATION OF THE INDEPENDENT STATE OF LITHUANIA

Česlovas Vytautas Stankevičius

Signatory of the Act of Independence of Lithuania

Summary. *On 24 February 1990, for the first time since the occupation of Lithuania by the Soviet Union in 1940, free elections were held to the puppet Supreme Council of the Lithuanian Soviet Socialist Republic. The Lithuanian Sąjūdis (the National Freedom Movement) in its official election program pledged on behalf of the new Lithuanian Supreme Council to declare without delay the restoration of an independent, democratic state of Lithuania. This was in accordance with the Lithuanian Sąjūdis striving to abolish the Soviet annexation of Lithuania by parliamentary resolution.*

After the first round of the 24 February 1990 elections, it already became clear that Lithuanian Sąjūdis candidates would win the election by a large margin. After the second round of elections, on 10 March, the Lithuanian Sąjūdis anticipated a majority of around two thirds in the national parliament of 141 deputies, and obtained a strong majority mandate from the nation to restore the independent state of Lithuania.

On 1 March 1990, those Sąjūdis deputies that had been elected in the first round of elections formed their ad hoc working groups, and started the process of drafting legal acts regarding the regulation of the structure and legislative process of the first democratic Lithuanian parliament, as well as of fundamental legal acts for the restoration of the independent state of Lithuania. Working groups had to complete this drafting process before the first session of the new Lithuanian Supreme Council, which was scheduled to start on 10 March.

The main working group, then often called the principal Commission, was led by Sąjūdis leader V. Landsbergis. The Commission assumed responsibility for the creation of the basic legal acts regarding the restoration of the independent state of Lithuania. The Commission consisted of 8 deputies from Sąjūdis and one non-deputy lawyer. The author of this article, one of the members of the Commission, when analysing the archival sources of the Commission's work, reconstructed in detail the drafting process of the Act on the Restoration of the Independent State of Lithuania and four other legal acts logically interconnected with the Act.

On 2 and 4 March, the Commission, chaired by V. Landsbergis, started its meetings with a discussion on the mechanism of the restoration of the Lithuanian state – i.e., the structure of the necessary legal acts, the sequence of their adoption, and the principal provisions. On 6 March, the Commission preliminarily agreed that four documents should be prepared and adopted, namely: (i) the Declaration of the Supreme Council of Lithuania on authorisation of its deputies; (ii) the Declaration on the Continuity of the State of Lithuania; (iii) the Declaration on the renewal of the validity of the Lithuanian Constitution of 1938; and (iv) the Act on the Suspension of the 1938 Constitution and the approval of the Provisional Constitution.

This article reveals the process of elaborating and improving the legislative language of the abovementioned documents during the Commission's intensive meetings which took place on 6–9 March. During this time, the provisions of the abovementioned documents were rectified, and

the titles of the documents were clarified to better reflect their essences and main principles. The Commission produced a final package of draft legal acts for the restoration of the Lithuanian state on 9 March. This package consisted of the following:

1. Declaration on the authorisation of the deputies of the Lithuanian Supreme Council.
2. Law on the Name and State Emblem of the Lithuanian State.
3. Act on the Restoration of the Independent State of Lithuania.
4. Law on the temporary restoration of the validity of the Constitution of Lithuania of 12 May 1938.

5. Law on the approval of the Temporary Fundamental Law of the Republic of Lithuania.

The legal acts named above, in restoring the independent state of Lithuania on 11 March, entrenched the main principle of State continuity.

This principle was directly embedded in the Act of the Supreme Council of the Republic of Lithuania on the Restoration of the Independent State of Lithuania, declared on 11 March 1990 (“The Act”).

The Act proclaimed that: “The Act of Independence, established on 16 February 1918, as well as the Resolution of the Constituent Parliament on the restored democratic state of Lithuania, established on 15 May 1920, has never ceased to have legal force and continues to serve as the constitutional basis for the Lithuanian state”.

The application of this principle was also reflected in the Law of the Republic of Lithuania on the Name and the State Emblem of the restored State.

The provision regarding the continuity of the State of Lithuania was also consistently endorsed by the Law on the Restoration of the Validity of the Constitution of Lithuania of 12 May 1938, which was adopted following the enactment of The Act.

The Temporary Fundamental Law of the Republic of Lithuania suspended the short symbolic validity of the Constitution of the Republic of Lithuania of 12 May 1938, and substituted it as the Temporary Constitution for this transitional stage. In legal terms, the Temporary Fundamental Law restored the continuity of Lithuanian constitutionalism that was interrupted by the Soviet occupation. It prompted new Constitutional development without any connection to the surrogate Soviet constitution that was forcibly imposed on Lithuania in 1940.